

Història de les històries de la literatura catalana

Jordi Malé

PID_00167451



Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Precedents historiogràfics	7
1.1. Historiografia literària al segle XVIII i al principi del segle XIX.....	7
1.2. Les <i>Recherches</i> de Jaubert de Paçà	8
1.3. El <i>Bosquejo</i> de Pers i Ramona	9
1.4. <i>L'Essai</i> de Cambouliu	11
2. L'escola històrica: Milà i Fontanals, Rubió i Lluch, Nicolau d'Olwer	14
2.1. Manuel Milà i Fontanals	14
2.2. Antoni Rubió i Lluch	17
2.3. Lluís Nicolau d'Olwer	22
2.4. Els manuals de Comerma i Garcia Silvestre	24
2.5. Montoliu, Bohigas, Aramon, Batllori	26
3. Les grans històries generals de la postguerra: Rubió i Balaguer, Riquer, Comas, Molas	29
3.1. Jordi Rubió i Balaguer	29
3.2. Martí de Riquer	34
3.3. Antoni Comas	37
3.4. Joaquim Molas	39
4. Alguns manuals d'història literària a partir dels anys cinquanta	47
4.1. La <i>Història</i> de Joan Ruiz i Calonja	47
4.2. <i>Literatura catalana contemporània</i> , de Joan Fuster	48
4.3. <i>Literatura catalana</i> , de Carbonell, Espadaler, Llovet, Tayadella ...	50
4.4. La <i>Síntesi</i> de Jaume Vidal Alcover	51
Resum	52
Glossari	53
Bibliografia	54

Introducció

Cap al 1770 va sorgir a Alemanya el moviment anomenat *Sturm und Drang*, format per un grup d'escriptors que rebutjaven el cànon neoclàssic imperant i propugnaven el culte a la personalitat, el sentiment i l'espontaneïtat. Aquest programa anava acompanyat de certs ideals revolucionaris i d'una ànsia de llibertat que preludiaven ja la Revolució Francesa de 1789. I tot això va comportar, en països com França o Alemanya, una intensificació de la consciència nacional (ja desvetllada en la Il·lustració), que els va dur a girar els ulls cap al propi passat històric i a reivindicar les realitzacions culturals nacionals. Aquest va ser l'impuls que va originar, a l'inici del segle XIX, les primeres grans històries literàries a Europa, que completaven i sistematitzaven les aportacions dels historiadors il·lustrats del segle passat.

En terres catalanes, a causa, principalment, de l'evolució política i cultural viscuda a partir del segle XV i, sobretot, des del 1714, aquest procés de conscienciació històrica i nacional no es va produir fermament fins entrat el segle XIX, al període anomenat de la Renaixença (per bé que se'n troben certs precedents al segle anterior). No és, doncs, fins a aquesta època, i gràcies a una figura tan destacada com Milà i Fontanals, que es comença a dur a terme l'estudi rigorós del nostre passat literari (deixant de banda alguns assajos aïllats a la primera meitat de segle).

Va caldre esperar, això no obstant, gairebé un segle perquè poguéssim disposar d'una gran història general i completa de les nostres lletres: la *Història de la literatura catalana* iniciada per Martí de Riquer el 1964 i continuada per Antoni Comas el 1972 i per Joaquim Molas els anys 1986-1988, amb un total d'onze volums grans i gruixuts.

La *Història* de Riquer-Comas-Molas (com es coneix popularment) no és, però, el fruit sols del treball d'aquests investigadors, sinó que és el resultat de tot un llarg procés pel qual ha anat passant la nostra historiografia des de mitjan segle passat fins avui dia: un procés que comprèn la recerca, la descoberta, l'edició i l'estudi d'obres i textos sovint amagats en arxius i biblioteques; els diversos intents de sistematització i periodització de la producció de les nostres lletres; els diferents plantejaments metodològics d'estudi de la història literària, etc.

Aquest procés evolutiu de la historiografia literària catalana és el que estudiarem en els diferents capítols d'aquesta unitat.

Objectius

Aquest mòdul se centra en una descripció analítica de les propostes més rellevants de la historiografia literària catalana. En acabar el treball amb aquest mòdul podreu:

- 1.** Conèixer l'evolució dels estudis sobre la història de la literatura catalana des dels seus precedents fins a l'actualitat.
- 2.** Distingir les principals etapes d'aquesta evolució i contextualitzar-les històricament d'acord amb els condicionants polítics, socials, etc.
- 3.** Vincular aquestes etapes amb l'estat que presentaven els nostres estudis literaris i el seu ensenyament en cadascuna de les èpoques.
- 4.** Relacionar l'evolució de la historiografia literària catalana amb la d'altres literatures europees i destacar-ne les influències i coincidències.
- 5.** Analitzar críticament els pressupòsits metodològics de les diferents propostes historiogràfiques.
- 6.** Conèixer els nostres principals historiadors de la literatura i les seves contribucions més importants a la historiografia literària catalana, tant en l'àmbit de la investigació com en el de la docència i l'edició.
- 7.** Analitzar comparativament les obres historiogràfiques i assenyalar-ne les principals característiques quant al format, el tipus de periodització que proposen, la mena de discurs historiogràfic que utilitzen, etc.

1. Precedents historiogràfics

Deixant de banda alguns repertoris bibliogràfics, de criteri no lingüístic sinó geogràfic, fets a mitjan segle XVIII (com el del valencià Vicent Ximeno, *Escritores del reyno de Valencia*, de 1747-1749, i el del també valencià Josep Rodríguez, *Biblioteca valentina*, de 1747), i encara alguna altra llista anterior, es pot afirmar que és al segle XIX, just als inicis del període que anomenem *la Renaixença*, que es produeixen els primers intents d'escriure la història de la literatura catalana. L'impuls que els va originar arrenca, però, del segle XVIII, amb els estudis històrics d'erudits com els de l'escola de Bellpuig de les Avellanes (primera meitat de segle) o com Antoni de Capmany, autor d'unes *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona* (1779-1792), encarregades per la Junta de Comerç de Barcelona.

Amb aquesta consciència històrica anava aparellada, inevitablement, la consciència lingüística, ja desperta des del principi del segle XVIII (amb els treballs d'Antoni de Bastero, entre d'altres), en part com a reacció al que va comportar el Decret de Nova Planta de 1716. La llengua catalana va ser, precisament, una de les preocupacions de l'esmentada Real Academia; i en les seves sessions es presentaren diverses comunicacions sobre la història del català i la seva ortografia i gramàtica, i fins es projectà un *Diccionari català*.

1.1. Historiografia literària al segle XVIII i al principi del segle XIX

La preocupació, al segle XVIII, per a codificar la llengua, junt amb l'esperit de reivindicar-ne el passat gloriós –que també es troben en autors coetanis del País Valencià (com Carles Ros) i de les illes Balears (bé que una mica més tardans)–, els recollirà Josep Pau Ballot en la seva *Gramática y apología de la lengua cathalana* (escrita en català i acabada de publicar a l'inici de 1815). Per a la historiografia literària interessa, però, la segona edició d'aquesta obra (posterior a 1821), perquè inclou, en apèndix, el primer intent d'oferir un repertori d'obres i escriptors catalans amb un criteri estrictament lingüístic: el *Catálogo de las obras que se han escrito en lengua catalana desde el reinado de D. Jayme el conquistador*, fet per Josep Salat.

Exemple

Van ser, precisament institucions com la Junta de Comerç de Barcelona, o com la Universitat de Cervera i la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona –als estatuts de la qual, de 1752, es llegeix que tenia com a fi principal "formar la historia de Cataluña"–, les que van començar a girar els ulls cap al passat del país que, doncs, van marcar l'inici del desvetllament de la nostra consciència històrica, que havia de caracteritzar bona part del segle següent.

1.2. Les *Recherches de Jaubert de Paçà*

Talment com el catàleg de Salat figura dins una obra dedicada a la llengua, serà dins un assaig d'història del català on apareixerà la que pot ser considerada la primera síntesi històrica de la literatura catalana: les *Recherches historiques sur la langue catalane* (de 1824, reeditades el 1831), del rossellonès Francesc Jaubert de Paçà (1785-1856). Es tracta d'una obra breu i molt circumstancial, ja que inicialment havia de ser sols un informe, encarregat per l'administració francesa al principi de segle, sobre les llengües i els dialectes parlats a França, i en concret sobre el català del Rosselló. Si, d'altra banda, tot i ser una història de la llengua, inclou una panoràmica històrica de la literatura, cal explicar-ho pel criteri, àmpliament generalitzat, que historiar les llengües implica de resseguir les seves manifestacions escrites –davant la dificultat d'historiar la diversitat dels seus usos orals–; unes manifestacions escrites que, d'altra banda, són els garants de l'existència de les llengües en qüestió (i per aquí es justifica la pràctica d'incloure, amb l'estudi històric, una breu antologia de textos, com fa Jaubert al final del seu assaig).

Les *Recherches historiques* ressegueixen l'evolució de la llengua i la literatura catalanes des de les invasions visigòtiques fins al mateix principi del segle XVIII (la *Gramàtica* de Ballot és l'última obra esmentada). Les incursions de l'autor en el camp literari no revelen, però, la voluntat de fer, pròpiament, una *història de la literatura*, ja que es limita a registrar i inventariar autors i obres seguint un fil cronològic, i sols en pocs casos es detura a fer-ne un breu comentari. L'assaig, de fet, pateix de la majoria de defectes i mancances que reapareixeran en les visions històriques immediatament posteriors.

Història de la llengua i història de la literatura

El mateix criteri de vincular la història de la llengua a la dels seus documents escrits va fer que, com altres historiadors del principi de segle, Jaubert considerés que la decadència de la llengua i la literatura catalanes, malgrat que s'iniciés amb la unió de la corona d'Aragó amb la de Castella, es feia del tot efectiva a partir del Decret de Nova Planta, atenent l'escassetat de la producció escrita posterior.

Cal entendre les seves limitacions tenint present que qualsevol història literària requereix, com a elements previs, els següents:

- inventaris bibliogràfics (que donin compte de totes les obres que s'han d'estudiar, tant de les conservades com de les perdudes);
- edicions de les obres;
- estudis crítics sobre aquestes.

És segons el conjunt de materials manejats per l'historiador –i de la seva capacitat crítica– que cal mirar de comprendre l'abast dels primers intents d'historiar la literatura catalana. Si es té en compte que Jaubert de Paçà encara no tenia, per exemple, un dels grans repertoris bibliogràfics del segle XVIII, publicat per Fèlix Torres i Amat el 1836: les *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña* (obra feta amb un criteri no lingüístic, sinó localista); que encara no podia tenir a l'abast gaires edicions d'escriptors catalans antics, i que la bibliografia crítica era gairebé inexistent, es comprèn per què en la seva síntesi deixa d'esmentar figures cabdals com Ramon Llull (l'obra del qual es començarà a difondre sobretot a partir de 1859 amb les publicacions de Jeroni Rosselló) o Bernat Metge (de qui Milà i Fontanals serà el primer a parlar modernament a partir de 1865).

I, en canvi, es pot entendre que dediqui força espai a autors com Ausiàs March i Jaume Roig si es té en compte, a banda de la seva vàlua intrínseca, que es donava el cas que Jaubert tenia –com ell declara– un exemplar de l'edició val-lisoletana de les poesies de March de 1555 i un de la valenciana de l'*Spill* de 1531. A banda de casos particulars com aquests, però, les seves fonts són indirectes (per tal de referir-se, per exemple, a Roís de Corella, es limita a glossar el que en diu l'erudit valencià del segle XVIII Gregori Mayans), i constantment s'empara en les obres historiogràfiques i bibliogràfiques dels segles XVI, XVII i XVIII (Campany i Ximeno són dos dels autors més citats, al costat de l'historiador aragonès Jerónimo Zurita, del barceloní Pere Serra, etc.).

Cal destacar, d'altra banda, que en la seva visió panoràmica de la literatura catalana inclou obres i tractats mèdics, d'agricultura, d'història, etc.

No s'ha perdut de vista el fet que els conceptes d'*escriptor* i de *literatura* vigents encara al principi del segle XIX incloïen, a més de creadors, historiadors, teòlegs, filòsofs, moralistes, etc., les obres dels quals, doncs, també formaven part de la "història de la literatura". En el cas de les *Recherches*, a més, pel fet que es planteja com una breu història de la llengua, i en contemplar aquesta com una realitat arqueològica que calia treure a la llum, domina el criteri de rescatar-ne tots els textos possibles, de la mena que fossin.

1.3. El *Bosquejo de Pers i Ramona*

La majoria de les característiques i les idees presents en la síntesi de Jaubert de Paçà es troben en la primera obra que ja es presenta com una història general de les nostres lletres: el *Bosquejo histórico de la lengua y literatura catalana*

Memorias de Fèlix Torres Amat

Les *Memorias* de Fèlix Torres Amat les havia iniciades el seu germà Ignasi Torres i Amat; hi va col·laborar l'erudit rossellonès Josep Tastu i les completà Juan Cormines el 1849 amb un *Suplemento*. Altres repertoris bibliogràfics del segle XIX són el de Just Pastor Fuster, *Biblioteca valenciana de los escritores que florecieron hasta nuestros días* (1827-1830); el de Joaquim M. Bover, *Biblioteca de escritores baleares*, (1868); i el d'Antoni Elias de Molins, *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX* (1889-1895).

desde su origen hasta nuestros días, publicat el 1850 per **Magí Pers i Ramona (1803-1888)**, i refet i ampliat el 1857, amb el títol *Historia de la lengua y de la literatura catalana desde su origen hasta nuestros días*.

L'objectiu de Pers i Ramona en escriure la seva *Historia*, i abans el *Bosquejo*, és, com en el cas de Jaubert, estudiar l'evolució de la llengua catalana (incidint en el seu procés de formació, per al qual segueix les teories, ja superades, de Masdeu, Bastero i Raynouard); i, igual que el rossellonès, observa que l'evolució de la llengua es plasma en la de la seva literatura (entesa en un sentit ampli). L'autor, així, dedica la primera part de l'obra a escatir l'origen de la llengua, i les altres tres, "a reseñar la literatura de la lengua catalana, siguiendo paso a paso su infancia, su virilidad, y su decadencia hasta nuestros días" (M. Pers i Ramona, 1857, pàg. 69).

Com ell mateix indica, el que fa és, pròpiament –com Jaubert–, ressenyar, és a dir, donar notícia d'autors i d'obres, sense seguir cap metodologia; poques vegades es detura en el comentari d'un escriptor, i generalment sols per a fer-ne la lloança (com en el cas de Francesc Vicenç Garcia, encara llavors considerat la darrera gran figura literària catalana). Tampoc no es guia per cap criteri de selecció, ans vol ser exhaustiu; i, com que manté el mateix sentit ampli del concepte de literatura, en la seva ordenació cronològica mescla les poesies d'Ausiàs March amb obres d'historiadors i de veterinaris.

Les tres etapes en què divideix la història de la literatura –de nou emmirallant-se en les *Recherches*–, que de fet corresponen a períodes de la història de la llengua, les fa quadrar amb grups de segles: l'origen correspondria als segles IX-XII; la virilitat, als segles XII-XVI, i la decadència, als segles XVII-XVIII (mentre que al segle XIX ja es produiria una "rehabilitación" de la llengua i, doncs, de la literatura). Cada segle, a més, constitueix un subapartat, dins el qual l'autor inclou una breu selecció de textos –seguint la pràctica del seu predecessor.

Tot i que és posterior a les *Recherches*, la *Historia* també està condicionada pel nombre reduït de fonts, edicions i estudis existents (encara no esmenta ni Lull ni Metge i es continua emparant en les referències indirectes d'historiadors il·lustrats), malgrat que Pers ja cita més autors i obres perquè té més documentació que no Jaubert (com a prova de les seves recerques inclou una llista de "Manuscritos catalanes que existen en la Biblioteca Real de París").

Hi ha, però, un aspecte cabdal que diferencia la síntesi de Jaubert del panorama esbossat per Pers i Ramona: mentre que l'obra del primer vol ser un estudi objectiu (a tall d'informe), la *Història* del segon és escrita amb voluntat clarament reivindicativa de la llengua i la literatura catalanes. Sobretot la seva segona versió, de 1857, insisteix a posar de manifest, després de lloar l'esplendor del nostre passat, que des de l'inici del segle XIX es produïa un "nuevo impulso

literario" en les lletres catalanes (M. Pers i Ramona, 1857, pàg. 221). Això no vol dir, però, que ja tingués consciència d'assistir al procés de formació del complex moviment que s'anomenarà *Renaixença*. Ben altrament, el caire reivindicatiu de les pàgines que Pers dedica als segles XVIII i XIX té com a rerefons un discurs de defensa de les seves idees liberals –materialitzades en diversos comentaris sobre la situació política espanyola de l'època. La ideologia es mescla aquí, doncs, amb la historiografia.

1.4. *L'Essai de Cambouliu*

Molt diferent és el cas d'un estudi aparegut coetàniament al de Pers i que Milà i Fontanals, en ressenyar-lo, qualificà com "el primer Ensayo acerca de nuestra literatura verdaderamente digno de este nombre": *l'Essai sur l'Histoire de la Littérature Catalane*, del vallespirenc Francesc R. Cambouliu (1820-1869), aparegut el 1857 i, en segona edició, l'any següent.

Cambouliu, a diferència de Pers i Jaubert –els estudis dels quals no pren en consideració–, ja d'entrada demostra que coneix les obres d'alguns dels principals historiadors literaris llavors en voga a Europa, com ara Sismondi (*De la Littérature au Midi de l'Europe*, 4 vol., 1813) i George Ticknor (*History of Spanish Literature*, 1849). Justament, un dels incentius que duran Cambouliu a emprendre el seu *Assaig* serà la visió esbiaixada i provincialista que aquests autors donaven de les nostres lletres. Tant Sismondi com Ticknor confonien l'antiga literatura catalana amb la provençal i consideraven la primera un simple apèndix de la segona. Cambouliu, ja des del capítol inicial, proclama la seva intenció d'individualitzar la llengua i la literatura catalanes (Pers i Ramona ja ho havia començat a fer), i, amb vista a aquest objectiu, es proposa de determinar quin és el seu "caràcter nacional".

L'Essai de Cambouliu

La importància i el ressò de *l'Essai* de Cambouliu es posa de manifest no ja en la seva reedició de 1858, sinó en el fet que el 1869 se'n publicà una traducció catalana a la revista *Lo Gay Saber*, amb el títol *Ensaig sobre l'història de la Literatura Catalana*, i que aquesta mateixa traducció, amb unes quantes esmenes, es tornés a publicar el 1910 dins la "Biblioteca Clàssica Catalana" de Barcelona, amb el títol *Assaig històric sobre la Literatura Catalana Antiga*.

Són inherents al romanticisme europeu els intents de caracteritzar nacionalment les literatures, en uns moments (final del segle XVIII i principi del XIX) en què els nacionalismes dominen en la política de diversos països que malden per reafirmar-se en la seva individualitat. Aprofitant algunes de les idees de J.G. Herder –com ara la de l'origen comú de llenguatge i pensament, i la de la poesia com a manifestació de l'esperit d'un poble (del *Volkgeist*)–, els historiadors tendiran a cercar en les llengües l'expressió del caràcter propi de les nacions, i a trobar aquest reflectit en les respectives literatures.

Johan Gottfried Herder

El pensador i crític alemany Johan Gottfried Herder (1744-1803) –que va trencar amb el neoclassicisme imperant a mitjan segle XVIII i va establir les bases de moltes de les idees del moviment romàntic posterior– considerava cada llengua com "un tot orgànic que viu, es desenrotlla i mor com un ésser vivent; la llengua d'un poble és, per dir-ho així, l'ànima mateixa d'aquest poble, feta visible i tangible"; i la creença en un origen comú entre llengua i poesia, el duia a afirmar que "el geni lingüístic és també el geni de la literatura de la nació", i considerava les literatures en la seva naturalesa orgànica i nacional.

Exemple

El factor nacional serà, per exemple, un dels eixos sobre el qual giraran obres com la *Història de la literatura antiga i moderna* (1822, 2a. ed.), de l'alemany Friedrich Schlegel, o la *Història de la literatura nacional poètica dels alemanys* (1835-1842), de G.G. Gervinus; la *Histoire de la littérature française* (1844-1861), de Désiré Nisard; la *Storia delle belle lettere in Italia* (1845), de P.E. Giudici; o la *Historia crítica de la literatura española* (1861-1865), de José Amador de los Ríos.

Si bé l'*Assaig* de Cambouliu recull aquesta tendència romàntica, això no vol dir que pretengués de fer cap reivindicació nacionalista, com les que es produiran a partir de la Renaixença; de fet, de la Catalunya Nord estant, ni tan sols sembla tenir notícies que al Principat es produïa un revifament de les lletres catalanes; no debades, arriba a afirmar que, arran dels fets de 1714, "mor la literatura catalana" en "decaure" el seu "esperit nacional". Allò que, en realitat, guia la seva recerca és un pur afany historicista d'aïllar el seu objecte d'estudi –la literatura catalana– cercant aquells trets que, històricament, la singularitzen i l'equiparen a les altres literatures europees: trets que conflueixen en el fet de ser la pròpia d'una nació, això és, d'un poble diferenciat per una llengua, un àmbit geogràfic, uns costums, un "caràcter", etc.

En contrast amb els seus predecessors, Cambouliu és un historiador amb plena consciència de la seva tasca, i la duu endavant seguint un cert mètode. D'entrada, estableix una periodització de la història literària a partir de l'esmentat concepte de "caràcter nacional": el primer període s'iniciaria al segle XIII pel desvetllament del nostre esperit nacional esdevingut amb Jaume I (a l'època anterior dels trobadors encara no teníem llengua pròpia ni, doncs, literatura individualitzada); el segon aniria de la meitat del segle XIV fins a mitjan segle XV i es caracteritzaria per ser una època d'imitació de models italians, francesos i neoprovençals; i el tercer començaria a la meitat del segle XV, quan la vida política nacional arriba al seu punt més alt i l'esperit català torna a impregnar la literatura. La definitiva decadència d'aquest esperit s'esdevé el 1714 i marca, per a Cambouliu, la fi de les nostres lletres –com vèiem abans.

Establerts els grans períodes de la literatura catalana (entenen el concepte encara en un sentit ampli), n'estudia la producció dividint-la pels grans gèneres de poesia i prosa. No es limita a registrar les obres, sinó que tot sovint es detura a fer-ne comentaris (ja sigui descrivint-les, fent remarques sobre la seva llengua, rectificanc opinions sobre aquestes obres de certs historiadors, etc.); i, sense perdre mai de vista la seva tesi inicial, intenta de rastrejar en els llibres literaris els trets del caràcter nacional català.

Cal tenir present, amb tot, que l'estudi de Cambouliu no vol ser una *història*, sinó sols un *assaig històric*. No pretén d'historiar la literatura catalana, sinó únicament d'assajar-ne una interpretació general. I es presenta, abans que res, com un complement als estudis anteriors existents, amb el fi d'esmenar-ne els judicis erronis i proporcionar dades noves. Aquest darrer objectiu el porta a donar a la llum diversos manuscrits fins llavors no investigats. I és per aquest motiu que l'extensió que ocupen, dins l'*Assaig*, els dos primers períodes de la història literària catalana (aleshores els menys estudiats) és molt més gran que no la que tracta el tercer període (amb autors més coneguts); i també per una raó equiparable no esmerça ni una ratlla a parlar d'Ausiàs March i remet a les pàgines que ja li havia dedicat Sismondi.

En el seu afany per a divulgar textos nous, Cambouliu es plany, ja de bon començament, de la dificultat de poder accedir a molts documents antics escampats per biblioteques i arxius de tot Europa –ja pot esmentar Lull, però encara no Metge. En aquesta tasca, però, hi havia algú que ja tenia algunes recerques que no feia gaire que havia iniciat; el qui –en mots de Rubió i Lluch– serà "el primer vertader historiador de les lletres catalanes": Manuel Milà i Fontanals.

2. L'escola històrica: Milà i Fontanals, Rubió i Lluch, Nicolau d'Olwer

Tant les *Recherches* de Jaubert, com la *Historia* de Pers i Ramona i l'*Assaig* de Cambouliu són intents aïllats, i vinculats a unes circumstàncies molt concretes, d'historiar la literatura catalana al començament del segle XIX (i només l'últim, de fet, té un cert valor).

2.1. Manuel Milà i Fontanals

No serà fins a l'aparició de la figura de Manuel Milà i Fontanals (1818-1884) que s'iniciarà l'estudi metòdic i rigorós de la nostra història literària. Ell enceta l'anomenada *escola històrica*.

En l'origen de la trajectòria docent i investigadora de Milà van concórrer diverses circumstàncies. D'entrada, la reforma espanyola dels Estudis Superiors el 1845 (el Pla Pidal), que va donar lloc a la creació, per primera vegada, de la carrera universitària de Lletres i la convocatòria de càtedres de Literatura General i Espanyola. Milà (com Rubió i Ors) en va guanyar una al principi de 1847, i al febrer era nomenat catedràtic de la facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona (la qual no feia gaires anys que havia reprès el seu funcionament, després del trasllat des de la Universitat de Cervera).

Si bé la tasca docent de Milà no va produir fruits immediats dins la mateixa Universitat –just restablerts els seus estudis de Lletres, difícilment s'hi podia generar una intensa vida acadèmica–, sí que hi va permetre l'entrada de l'esperit científic, fonamentat en una disciplina i una metodologia que el nou catedràtic havia adoptat de les docències universitàries alemanya i francesa. D'altra banda, tot i que la matèria d'estudi era, fonamentalment, la literatura espanyola (a banda de l'estètica i la preceptiva literària), Milà va ser el primer a incloure referències, dins les seves classes, a la literatura catalana (en concret, de l'època medieval). Amb ell, doncs, la història de les nostres lletres començava a entrar, ni que fos tímidament, dins l'àmbit universitari.

Lectura recomanada

Vegeu l'article de **Joaquim Molas** (1981). "Els estudis de literatura: L'escola històrica". A: *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura* (pàg. 155-159). Barcelona: L'Avenç.

Més repercussió va tenir la seva tasca com a investigador, dedicada a totes les literatures hispàniques i centrada en la castellana i la catalana. No assajà mai, però, de fer una història general de cap d'aquestes dues literatures, conscient de les mancances que encara presentava l'estudi de l'una i l'altra (molt més grans en el cas de la catalana), i optà sempre per les monografies de temes concrets, de més solidesa que no les àmplies panoràmiques.

Milà, que com a poeta i escriptor s'havia format en el romanticisme difós a Catalunya als anys vint i trenta, va convertir els seus ideals romàntics de joventut en matèria d'estudi, i va centrar la seva recerca, a partir de la divisió romàntica entre poesia "popular" o "primitiva" i poesia "artística" o "cultura", en la poesia de tradició oral, d'una banda, i en la poesia trobadoresca, de l'altra, essent l'una i l'altra sengles referents dels homes de la Renaixença. D'aquí van sorgir tres obres magnes: el *Romancerillo catalán* (1853 i 1882) i *De la poesía heroico-popular castellana* (1874), d'una banda, i *De los trovadores en España* (1861), de l'altra; obres que, junt amb els seus *Principios de teoría estética y literaria* (1857 i 1869), formen la seva *tetralogia literària*.

En el camp estricte de la història de la literatura catalana, Milà va encetar l'estudi rigorós (deixant enrere les velles teories de Bastero i altres) de la poesia dels trobadors catalans, als quals està dedicada bona part de l'obra *De los trovadores en España*. De fet, ell fou un dels iniciadors d'aquest camp d'investigació dins el conjunt de l'Estat, i la seva tasca completava, i millorava, les recerques ja fetes a Itàlia, França o Alemanya –com les del francès Raynouard, *Choix des poésies des troubadours* (1816-1821), o les de l'alemany F. Diez, *Die Poesie der Troubadours* (1826).

De l'estudi dels trobadors, Milà va passar, d'una manera natural, a l'estudi de la poesia catalana dels segles XIV i XV, que seria la seva altra gran aportació a la història literària catalana (completada amb investigacions esparses sobre els orígens del teatre català, sobre la prosa medieval –donarà a conèixer, el 1876, l'únic manuscrit conegut del *Curial e Güelfa*– i sobre la literatura moderna fins al romanticisme). Allò que probablement el va impulsar a emprendre la recerca sobre la poesia de l'edat mitjana va ser l'*Assaig* de Cambouliu, el qual Milà va ressenyar elogiosament quan va aparèixer (el 1857). L'obra de Cambouliu li va fer veure la importància i l'originalitat de la poesia catalana medieval, la qual fins llavors –mancada d'estudis i poc coneguda– es considerava tan sols una curiositat arqueològica de valor purament històric.

Va dedicar la seva *Ressenya històrica i crítica dels antics poetes catalans* a la poesia del quatre-cents i el cinc-cents, premiada als Jocs Florals de 1865 i considerada "el primer assaig modern ambiciós d'ús de la llengua catalana en un treball

Francesco de Sanctis

L'historiador literari italià Francesco de Sanctis, coetani de Milà, es preguntava en un article de 1869: "Quando una storia della letteratura serà possibile? [...] quando su ciascuna epoca, su ciascuno scrittore importante ci sarà tale monografia o studio o saggio che dica l'ultima parola e sciogla tutte le quistioni. Il lavoro di oggi non è la storia, ma è la monografia...". Aquestes paraules, però, no deixaven de ser un amarg examen de consciència, ja que l'any següent començaria a publicar la seva *Storia della letteratura italiana*.

De los trovadores en España

La importància europea d'aquest volum de Milà, encara la posava de manifest Martí de Riquer el 1985 en considerar-lo, malgrat tots els avenços haguts, una "peça fonamental dels estudis provençals".

científic" (Jorba, 1984, pàg. 218) –a més de representar una nova contribució de Milà a la Renaixença, feta per mitjà dels Jocs que ell havia contribuït a restaurar. En aquesta *Ressenya*, a banda d'establir una periodització de l'antiga poesia catalana (que servirà de base a les posteriors) i de fer alguns comentaris crítics encara valuosos (com els dedicats a Ausiàs March), el que es proposava era, sobretot, de divulgar una part important del patrimoni poètic català medieval –com igualment ho feia, per a la literatura popular, en el *Romancerillo catalán*, estudi i aplec de poemes populars transmesos oralment (un camp en què destacaven, també, les recerques coetànies, menys rigoroses, del mallorquí Marià Aguiló).

Un dels principals valors de la tasca investigadora de Milà i Fontanals va ser la de dur a la llum molts materials imprescindibles per a l'estudi de la història literària catalana. Donà, així, a conèixer molts manuscrits literaris i els analitzà (el ja esmentat del *Curial i Güelfa*, els del Cançoner Vega-Aguiló i del Cançoner Gil, etc.), i, conscient també de les mancances que hi havia, projectà edicions de textos catalans antics –les quals, però, no pogué dur a terme (va proposar una ambiciosa iniciativa editorial a Joaquim Rubió i Ors en una carta del 26 de març de 1851; i també, ja el 1840, Rubió i Ors anunciava, amb Joan Grau, una col·lecció de clàssics medievals, que tampoc no reeixí).

L'altre punt important de la labor de Milà en relació amb la historiografia literària catalana va ser el rigor del seu mètode d'investigació, que combina els elements següents:

- la tasca exhaustiva de documentació (que heretava de la Il·lustració);
- la rigidesa positivista en l'estudi dels textos (característica de la moderna filologia romànica, basada en l'observació exacta i precisa de les dades i les lleis que les regeixen);
- la contextualització històrica de les obres (ja propugnada per Herder);
- l'anàlisi comparativa amb la producció d'altres literatures.

Aquesta metodologia (que, en part, seguiran Antoni Rubió i Lluch i Jordi Rubió i Balaguer, i n'aprofundiran el sentit històric) li proporcionava un coneixement prou sòlid dels textos per a interpretar-los adequadament i fer-ne un judici crític, el qual partia de criteris estètics i, alhora, morals.

La rellevància de la figura de Milà en la romanística es palesa clarament en el gran ressò que tingué la seva obra, val a dir que més ampli a l'estranger que no al propi país i a la resta de l'Estat espanyol. Aquest ressò afavorí la projecció internacional de la literatura catalana i fou l'origen de diversos contactes que mantingué amb diferents estudiosos europeus (Gaston Paris, Paul Meyer, Karl Bartsch, Amador de los Ríos, etc.), força dels quals publicaran estudis més o menys remarcables sobre la història de les nostres lletres (com l'alemany Otto Denk, el francès Alfred Morel-Fatio o l'italià Enrico Cardona).

El santanderí Marcelino Menéndez y Pelayo (1856-1912) –que fou alumne de Milà i Fontanals a Barcelona i que escriurà sobre la literatura catalana medieval i del segle XIX– en recull la llavor, quant a la investigació de la literatura espanyola, i, posteriorment, el gallec Ramón Menéndez Pidal (1869-1968) –que seguirà, en part, les teories milanianes sobre poesia èpica i popular castellana–; i, a Catalunya, d'una banda, ho va fer el fundador de la revista *L'Avenç*, Jaume Massó i Torrents (1863-1943) –el qual va prosseguir les investigacions de Milà sobre història de la poesia–, i, d'altra banda i principalment, el qui esdevindrà el seu més destacat deixeble: Rubió i Lluch.

2.2. Antoni Rubió i Lluch

Si Milà i Fontanals va posar els primers fonaments sòlids de l'estudi històric de la nostra literatura, Antoni Rubió i Lluch (1856-1937) va acabar d'assentar-ne les bases, en dissenyà el pla i començà a aixecar l'edifici de la nostra història literària. L'obra de Milà fou, essencialment, el resultat d'un esforç gairebé en solitari i, pròpiament, sols tingué deixebles esparsos. Rubió, en canvi, plantejà la seva obra com una empresa col·lectiva i sota el seu mestratge es formà una veritable escola d'investigadors –en els diversos àmbits de la historiografia, especialment la literària–, entre els quals sobresortiren Ferran Valls i Taberner, Ramon d'Alòs-Moner, Francesc Martorell, Ferran Soldevila, Josep Maria Casacuberta (creador de l'editorial Barcino i de la col·lecció d'autors medievals "Els Nostres Clàssics"), Marçal Olivari (filòleg clàssic i editor de textos catalans antics) i, de manera destacada, Lluís Nicolau d'Oliver i Jordi Rubió i Balaguer (el seu fill).

Milà i Fontanals

Una prova de la difusió de l'obra de Milà i Fontanals és l'anècdota que explicava Juan Valera sobre com la va conèixer: "...hasta 1857 no había oído yo ni el nombre de Milá. Le oí por primera vez en Moscú. En aquella ciudad conocí a un poeta y bibliófilo ruso, llamado Sergio Sobolefski, el cual estimaba y quería mucho a nuestro amigo; me lo elogió, como él merecía, y me dio a leer las obras que hasta aquella fecha había escrito. Además, y esto es curioso, por medio de Sobolefski me puse en correspondencia epistolar con D. Manuel..." (Jorba, 1984, pàg. 136).

Rubió i Lluç, que entre 1882 i 1884 succeïa Milà en les càtedres de Literatura General i Espanyola a la Universitat de Barcelona, havia tingut una formació clàssica (es doctorà el 1879 amb una tesi sobre el poeta grec Anacreont), la qual ja orientà les seves primeres recerques en la historiografia literària. Destaca, en aquest sentit, la seva monografia *El renacimiento clásico en la literatura catalana*, que fou el discurs que pronuncià el 1888 en la seva recepció com a membre de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona.

La trajectòria de Rubió en la seva segona època, a partir de l'inici de segle, cal entendre-la, principalment, d'acord amb l'ambient de reivindicació nacional que es vivia aleshores al Principat, superats el plany i l'enyorament romàntics; ambient que havia de desembocar en la formació de la Solidaritat Catalana i en el lideratge polític de Prat de la Riba, primer en les seves actuacions a la presidència de la Diputació de Barcelona des de 1907 i, posteriorment, a la de la Mancomunitat de Catalunya, des de 1914 fins a la seva mort el 1917.

La de Prat de la Riba fou, també, una època de desenvolupament cultural i científic. I a l'impuls científic cal atribuir la fundació, el 1907, de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), la primera presidència del qual ocupà Rubió i Lluç. Des d'aquesta institució es va promoure la formació d'investigadors, dins i fora del país, i s'engegaren iniciatives de recuperació, preservació i estudi del nostre patrimoni cultural, decisives per a la historiografia literària catalana.

Institut d'Estudis catalans

L'Institut d'Estudis Catalans va promoure, per exemple, tot d'iniciatives per a commemorar, el 1915, el sisè centenari de la mort de Ramon Llull, com ara la confecció d'un catàleg de tots els manuscrits lullians conservats arreu d'Europa i la d'una bibliografia de les obres impreses del beat. Una altra iniciativa va ser la publicació d'una edició crítica de les poesies d'Ausiàs March, a càrrec del rossellonès Amadeu Pagès (1912-1914). Al seu Anuari, a més, es publicaven treballs monogràfics d'història cultural i literària.

Fou, justament, de l'Institut que va sorgir la primera proposta, signada per Antoni Rubió i Josep Pijoan, de creació de l'actual Biblioteca de Catalunya, aprovada el 1907 i inaugurada el 1914, el primer director de la qual va ser el fill de Rubió, Jordi Rubió i Balaguer. El 1915, d'altra banda, la Mancomunitat aprovava l'organització de les Biblioteques Populars a tot Catalunya; i aquell mateix any Eugeni d'Ors fundava l'Escola de Bibliotecàries, de la qual Jordi Rubió va ser professor (com Nicolau d'Olwer, Massó i Torrents o Carles Riba) i n'esdevingué director el 1930. Tota aquesta xarxa de biblioteques es va convertir en un mitjà de difusió excel·lent de la literatura catalana, alhora que la Biblioteca de Catalunya es constituïa en una eina fonamental per a les recerques de la nostra historiografia literària (amb els seus dipòsits bibliogràfics creixents, els seus fons científics, les seves col·leccions de revistes i llibres moderns, etc.).

Dins aquest mateix període d'agitació científica i de cultura va tenir lloc la celebració, el 1903, del Primer Congrés Universitari Català, en el qual es van crear, al marge de la universitat oficial (que rebutjava l'ensenyament en llengua catalana), els Estudis Universitaris Catalans (EUC). Amb seu inicial a l'Ateneu

La Real Academia de Buenas Letras

La Real Academia de Buenas Letras de Barcelona que havia passat per diferents etapes des de la seva fundació el 1700 amb el nom d'Academia Desconfiada (o de los Desconfiados), era una de les poques institucions que vetllava, al final del segle XIX, pels estudis sobre el passat literari i històric de Catalunya. Rubió i Lluç donà a llum diversos treballs historiogràfics dins les *Memoorias* que publicava l'Acadèmia i, per encàrrec d'aquesta, preparà una edició del *Curial i Güelfa* (la primera que se'n va fer), que va aparèixer el 1901.

Barcelonès, Rubió n'ocupà la càtedra de Literatura Catalana el 1904; i amb les classes que hi professà, més les referències a la literatura catalana que incloïa al seu programa de literatura espanyola a la Universitat de Barcelona, les nostres lletres guanyaven presència dins l'àmbit universitari.

Fou als Estudis Universitaris on es va originar el projecte col·lectiu d'historiografia de la literatura catalana planificat per Rubió. Malgrat que uns anys enrere, el 1901, dins un apartat del seu *Sumario de la historia de la literatura española*, ja havia esbossat la que pot ser considerada la primera periodització general i sistemàtica de la literatura catalana, per a l'ensenyament de la seva càtedra va preferir de no cenyir-s'hi i de començar de cap i de nou, conscient que allò que calia fer, abans que res, era "un veritable inventari detallat de la nostra gran herència literària" (Rubió i Lluç, 1907, pàg. 16), això és: cercar, inventariar i classificar el conjunt d'obres, manuscrits, documents, etc., molts dels quals encara estaven soterrats en arxius i biblioteques, i que són els que constitueixen la nostra *literatura*. Amb els seus cursos, doncs, alhora que formava els alumnes en la ciència de la historiografia literària (els ensinistrava en la paleografia, en la lectura i interpretació de textos antics, en aspectes de la història, etc.), anava donant forma, també, a la mateixa naixent disciplina de la història literària catalana. És per aquest plantejament, d'altra banda, que Rubió, com Milà, tampoc no va escriure mai una història general de les nostres lletres, sabedor que encara calia treure a la llum bona part del nostre cabal literari, editar-lo i fer-ne els estudis monogràfics pertinents.

Per dur a terme aquell immens inventari, Rubió involucrava els alumnes més preparats de la càtedra –la majoria formats a la Facultat de Lletres de la Universitat de Barcelona– en les seves recerques de documents en arxius i biblioteques, i els encarregava monografies (sobre autors, obres, gèneres, períodes, etc.), que ells mateixos exposaven a classe i publicaven a la revista que porta el mateix nom de la institució: els Estudis Universitaris Catalans. Rubió, d'altra banda, tant en el seu projecte com en les seves classes, es procurà la col·laboració de Jaume Massó i Torrents, que des de 1888 treballava en la catalogació de manuscrits catalans i feia recerques en el camp de la poesia (publicà, el 1914, una *Bibliografia dels antics poetes catalans*, i el 1932, el *Repertori de l'antiga literatura catalana. Volum I: La poesia*).

Primera sistematització de la literatura catalana

L'apartat "Literatura catalana" del *Sumario de la historia de la literatura española* (1901), de Rubió i Lluç, constitueix la primera esquematització sistemàtica de les nostres lletres des dels orígens fins a l'inici del segle XIX. S'hi fa, a manera de sumari, una estructuració general de la producció literària en català dividint-la en períodes i caracteritzant-ne les línies evolutives. Tot un programa, que Rubió anirà elaborant i rectificat a les lliçons dels Estudis Universitaris Catalans.

Per tal d'entendre les investigacions de l'escola de Rubió, cal tenir present la seva concepció de la historiografia literària catalana, basada en la distinció entre la *història de la literatura catalana* i la *història literària de Catalunya*:

- La primera estudia les obres literàries escrites en català dins tots els territoris del domini lingüístic al llarg de la seva història (que s'iniciaria al segle XII) i parteix de la base que la *literatura catalana* revela (seguint la concepció romàntica) la nostra ànima nacional.
- La *història literària de Catalunya*, en canvi, estudia el desenvolupament literari esdevingut al Principat en totes les llengües que s'hi han conreat històricament des d'abans de la nostra era: llatí, provençal, àrab, hebreu, castellà i català; la nostra història literària dona compte, doncs, tant del paper que hem representat en la cultura europea (sobretot quan el llatí era la llengua comuna d'expressió culta) com de la influència que les altres cultures i literatures han tingut en la formació de la nostra.

Segons Rubió, no es podia emprendre l'estudi de la literatura catalana sense fer, alhora, el de la història literària de Catalunya: concebia la literatura –seguint la teoria romàntica formulada per Herder– com una realitat *nacional* i com un tot *orgànic*, i sols se la podia arribar a comprendre de dues maneres:

1) D'una banda, considerant-la en relació amb les altres literatures que l'havien condicionada en la seva evolució –la qual cosa feia imprescindible l'estudi comparatiu a fi de destriar allò que en la nostra literatura és espontani i, doncs, nacional, d'allò que és assimilat d'altres literatures i d'allò que és merament superposat d'aquestes.

2) D'altra banda, investigant el context cultural, social i polític, dins cada època, de la nació que l'ha creada –per la qual cosa calia estudiar tots els documents que revelessin la cultura i la vida social i política en què es van engendrar les obres.

Vegeu també

Vegeu en el subapartat 2.1. les referències sobre el pensament de J.G. Herder.

La concepció "orgànica" duia Rubió, d'altra banda, a considerar la literatura com un organisme que es forma i que, amb avenços i retrocessos, es desenvolupa: i, així, amb terminologia biològica, va resseguir els processos pels quals passà la vida literària a Catalunya abans que la nostra literatura es constituís com a "nacional" i, a continuació, assenyalà els tres grans períodes d'aquesta –els quals, amb alguna variació, s'han mantingut vigents fins avui–: el pròpiament *nacional* (segles XIII-XV), el de *Decadència* (segle XVI - principi del XIX) i el de *Renaixença* (a partir de la tercera dècada del segle XIX). Per tal d'estudiar la producció literària d'aquests períodes, d'altra banda, seguí la classificació de l'historiador literari francès Gaston Paris: separà la literatura religiosa de la profana; per a cadascuna, establí la divisió entre poesia i prosa (atenent el fet que en els primers segles s'escriviren en llengües diferents), i estructurà ambdues modalitats per gèneres: narrativa, lírica, dramàtica i didàctica.

Un dels problemes de la història literària és el criteri que s'ha de seguir a l'hora d'ordenar la producció d'una literatura, ja que tots presenten avantatges i inconvenients:

- El criteri purament *cronològic* opta per agrupar obres i autors seguint la successió de diferents períodes històrics (principalment, d'història política i cultural).
- El *sistemàtic* els estructura per gèneres o modalitats literàries.
- El de *grans personalitats* fa de la història literària una successió lineal en el temps de grans autors i grans obres.

Rubió i Lluç procurà de combinar els dos primers criteris; i, així, mentre que dedicà alguna monografia a l'estudi de gèneres (com a l'oratoría política medieval o a les cròniques), en d'altres se cenyia a períodes i –segons explicació seva– "agrupava els fets literaris al voltant de les figures dels nostres reis, [...] com Jaume I, Jaume II, Pere III *el Cerimoniós* i Alfons IV, pels llargs anys que regnaren i per l'orientació que donaren a la política del seu temps, tan estretament lligada sempre amb els fets literaris".

Deixant de banda el fet que als darrers anys de la seva vida Rubió va dedicar força textos a l'època de la Renaixença (de la qual el seu pare, Rubió i Ors, havia estat protagonista), el gros de les seves investigacions se centra en el primer dels tres períodes en què la segmentà, com era previsible atesa la seva concepció "nacional" de la literatura; una concepció que –com en els seus orígens romàntics– té un rerefons ideològic, ja que Rubió la desenvolupà dins el marc del programa de reconstrucció nacional de Prat de la Riba.

l'estudi de la literatura en el seu context històric

Tot i que ja el va encetar Herder en considerar les obres segons els conceptes de *Volksgeist* ('esperit del poble o nacional') i *Zeitgeist* ('esperit del temps'), aquest tipus d'investigació fou una de les principals aportacions del positivisme filosòfic als estudis literaris. El francès Hippolyte Taine (1828-1893) en serà un dels representants més destacats, en observar les obres com a resultats de tres factors diferents: la raça (el caràcter nacional), el medi (polític, social, geogràfic, etc.) i el moment (l'època).

Exemple

El *cronològic*, per exemple, permet d'estudiar els textos en el seu context historicocultural, però dificulta de considerar-los en l'evolució de les tendències i modalitats literàries. El *sistemàtic*, per bé que permet d'observar aquesta evolució, obliga a fragmentar la producció d'un mateix autor que hagi escrit en diversos gèneres. I el de *grans personalitats*, tot i que considera els escriptors en la seva integritat, prescindeix d'autors secundaris i impossibilita de contemplar el panorama literari de tota una època.

Exemple

Una prova de la immensa feina de Rubió feta als arxius és que va estar a punt de perdre-hi la vista. Així, durant el seu primer viatge a Atenes el 1895 –després d'una estada d'un mes a Palerm, on degué consultar documents–, dos dies abans de desembarcar al Pireu va sentir com se li extingia la vista als ulls (un dels quals ja feia temps que tenia malalt). Li calgué de fer un treball de reeducació ocular fins a recobrar la visió de manera precària i confusa, suficient per a la vida normal, però amb dificultats per a la seva tasca investigadora.

Aquesta tasca investigadora comprèn des d'àmbits més purament historiogràfics (d'història de Catalunya) fins a la història cultural i literària. Pertanyen més als primers els seus estudis sobre la dominació catalana a Grècia al segle XIV, sobre la crònica de Pere el Cerimoniós o sobre la tradició historiogràfica catalana. Les seves investigacions en la segona van originar monografies com la de *La cultura catalana en el regnat de Pere III* (1914) o els seus dos volums de *Documents per l'Historia de la Cultura Catalana Mig-eval*, publicats per l'IEC entre 1908 i 1921, fruit de les seves infatigables recerques per múltiples arxius, amb la col·laboració d'alumnes dels EUC. Són remarcables, també, en la mesura que completaven els treballs de Milà sobre l'època medieval, els seus estudis sobre el nostre Renaixement i l'humanisme, amb treballs com el ja esmentat *El renacimiento clásico en la literatura catalana* (1889) o *Joan I humanista i el primer període de l'humanisme català* (1917-1918), encara cabdals per a la consideració d'aquesta època de la nostra història cultural.

2.3. Lluís Nicolau d'Olwer

Alguns dels estudis de Rubió, i bona part dels seus esquemes i conceptes, van ser aprofundits per un dels seus principals deixebles: Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961). Les seves aportacions a la historiografia literària catalana són coetànies a les de la segona època del seu mestre i, doncs, van tenir lloc en el mateix període de reivindicacions nacionals. Només que el catalanisme del deixeble –que participà activament en política– fou més radical, ja que Rubió, al cap i a la fi, s'havia format encara en plena Restauració, mentre que la de Nicolau fou, pròpiament, la "generació de la Solidaritat" –com ell l'anomenava–, crescuda íntegrament sota el guiatge de Prat de la Riba, Eugeni d'Ors i Pompeu Fabra; una generació ja decidida, per exemple, "a rompre amb el bilingüisme" (Nicolau, 1973, pàg. 146 i 38).

Il·lustra les diferents èpoques de formació de Milà, Rubió i Nicolau el fet que, així com Milà i Fontanals, en la inauguració del curs 1865-1866 de la Universitat de Barcelona pronunciava un discurs sobre "El carácter general de la literatura española", on cercava de descobrir el seu vertader "temple nacional", essent l'espanyola, per a Milà, "nuestra literatura nacional" (pàg. 11 i 39); i Rubió, en la inauguració del curs 1901-1902, en llegia un, en canvi, sobre "Algunos de los caracteres que distinguen a la antigua literatura catalana", on intentava de determinar la "substantividad" pròpia i la "característica diferencial y específica" de la literatura catalana en la mesura que és "literatura nacional", però integrada (amb la portuguesa i la castellana) dins el concepte de "literatura española" (pàg. 17 i 5); Nicolau d'Olwer, ben altrament, al seu *Resum de literatura catalana* de 1927, no sols prescindeix de cap esment a una "literatura espanyola" integrada per les peninsulars, sinó que, després de remarcar que el "patriotisme" o "caràcter nacional" és un dels trets constitutius de la nostra literatura, no s'estava d'afegir que tal patriotisme s'ha manifestat, en èpoques diverses, en dues direccions: una de "positiva", d'amor als principis de la nació, i una de "negativa", "d'odi o de menyspreu a l'estranger", en relació amb la qual addueix testimonis medievals contra castellans, francesos, italians, etc. (pàg. 46 i 52).

Nicolau va heretar de Rubió les tres dedicacions principals de la seva tasca historiogràfica: les cròniques medievals (estudià la de Jaume I i la de Muntaner), l'imperi català a Orient (investigat en l'obra *L'expansió de Catalunya en la Mediterrània oriental*, de 1926), i l'humanisme (amb treballs sobre la prosa renaixentista i Bernat Metge). Val a dir que l'interès pels dos últims temes, a més de relacionable amb la seva formació clàssica (com Rubió, fou també un

hel·lenista), no es pot desvincular de l'època en què va desenvolupar les seves recerques: la de Prat de la Riba i Eugeni d'Ors, els quals havien convertit en ideals polítics i culturals els conceptes d'*imperialisme* i de *classicisme*.

Ja a les acaballes d'aquest període noucentista, a mitjan anys vint, podia dir-se que l'"inventari detallat de la nostra gran herència literària" que demanava Rubió i Lluch començava a tenir un volum relatiu, si més no quant a la literatura medieval. Per mitjà de la càtedra de Literatura Catalana dels EUC, de les seccions Històrico-Arqueològica i Filològica de l'IEC o de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura (creada al marge de l'IEC), s'anaven traient a la llum més i més fons documentals, alhora que en diverses revistes es ressenyaven totes les aportacions dels investigadors nacionals i estrangers. Així mateix, del tombant de segle ençà, havien sorgit diferents col·leccions on s'editaven textos literaris catalans i augmentava el nombre d'estudis crítics, publicats en revistes catalanes i franceses principalment.

Col·leccions i revistes sobre textos catalans antics

Com a exemples de col·leccions i revistes sobre textos catalans antics tenim: "Biblioteca catalana", dirigida per Marià Aguiló (Barcelona, 1872-1905); les *Obres de Ramon Llull*, a cura de Mateu Obrador, Antoni M. Alcover i Salvador Galmés (successivament), editades a Mallorca des de 1906; la "Nova Biblioteca Catalana", de Ramon Miquel i Planas (des de 1908); "Els Nostres Clàssics", de Josep M. de Casacuberta (des de 1924), etc. Revistes d'aquella època foren, a més dels *Estudis Universitaris Catalans*, l'*Anuari de l'IEC* i el *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*: *Revue des langues romanes* (publicada a Montpeller des de 1870), *Romania* (a París des de 1872), *Annales du Midi* (a Tolosa des de 1889); i de Barcelona: *Revista de Bibliografia Catalana* (a cura de Jaume Massó i Torrents, 1900-1907), *Bibliofilia* (a cura de Ramon Miquel i Planas, 1911-1920); *Analecta Sacra Tarraconensis* (iniciada per Ignasi Casanovas el 1925); etc.

La temptació d'intentar escriure una història general de la nostra literatura, o almenys de fer-ne un manual, semblava, doncs, inevitable en aquella època. No fou el cas, però, de Nicolau d'Olwer, el qual, en la "Introducció al estudio de la literatura catalana" que publicava a la revista barcelonina *Estudio* entre 1914 i 1915, i seguint l'exemple del seu mestre, encara admetia, d'aquesta història general, que "no es posible todavía su existencia" (pàg. 377).

Amb tot, aquesta "Introducció" n'hauria pogut ser el primer capítol, ja que Nicolau hi ressegueix, a l'inici, els elements que contribuïren a la formació de la nació catalana i, doncs, a la de la seva literatura: "Los primitivos", "El romanismo", "El cristianismo", "El semitismo" i "El germanismo franco" –que segueix l'esquema esbossat per Rubió al *Sumario* (un esquema que deriva de Gaston Paris).

El darrer capítol d'aquesta "Introducció", després d'haver resseguit la gestació del poble i de la llengua catalanes, se centra ja en la literatura; un capítol que, al cap de dos anys, publicà en català amb el títol *Literatura catalana. Perspectiva general* (1917) i que amplià, l'any 1927, al seu breu *Resum de literatura catalana*. Aquest petit volum de poc més de cent pàgines, que no pretén ser merament una història general resumida, constitueix una important aportació a la nostra historiografia literària. Dividida en tres parts, en la darrera es repassa cronolò-

gicament –seguint la divisió en gèneres– la nostra producció literària des de la seva prehistòria (principi del segle IX) fins a les primeres dècades del segle XX; un breu repàs fet amb criteri i que no defuig el judici crític, fins i tot respecte als mateixos contemporanis de l'historiador.

Més remarcables són les dues primeres parts del *Resum*, dedicades al "Procés evolutiu" i les "Notes característiques" de la literatura catalana, ja que són l'intent més raonat i coherent, després de Rubió i Lluch, d'establir les principals línies del procés intern de formació, caracterització i desenvolupament de la nostra literatura. S'hi palesa, de nou, una concepció orgànica i nacional de la literatura, d'herència romàntica, per a la qual Nicolau seguia, i reelaborava, la del seu mestre Rubió –per bé que en la del deixeble es fa més clara la càrrega ideològica per l'èmfasi posat en el "caràcter nacional" de les nostres lletres, fins a afirmar que "la literatura catalana no és solament el reflex de l'esperit català: n'és el producte més íntim" (Nicolau, 1927, pàg. 60).

2.4. Els manuals de Comerma i Garcia Silvestre

Les directrius que Nicolau d'Olwer fixa al *Resum* (i que avui caldria revisar) haurien pogut ser la base sobre la qual provar d'edificar una història de la literatura que fos més que un simple inventari de períodes, autors i obres. Hem vist que ell no hi fou temptat. Però dos coetanis seus sí que sentiren l'impuls d'escriure una història general de les nostres lletres, per bé que en la forma de manual (d'un cert gruix): d'una banda, el prevere Josep Comerma Vilanova, que el 1923 publicà una *Història de la literatura catalana*, i, d'altra banda, Manuel Garcia Silvestre, el qual donava a la llum una *Història sumària de la literatura catalana* el 1932. Ni l'un ni l'altre, però, aprofitaren el marc conceptual proposat per Nicolau –al marge del fet que els seus llibres són l'única contribució que ambdós van fer als nostres estudis literaris.

La *Història* de Comerma no aporta, de fet, cap avenç a la historiografia literària catalana. Pròpiament, no és sinó un llarg catàleg cronològic d'autors des dels inicis de la nostra història fins al primer quart del segle XX, classificats en cinc períodes: "Naixement", "Creixença", "Plenitud", "Decadència" i "Renaixement", cadascun dels quals s'estructura per gèneres literaris –i també no literaris, ja que Comerma, entre els escriptors medievals, addueix geògrafs, manescals, numismàtics, etc., i, entre els de l'última època, inclou filòsofs i polítics. Tot un llarg catàleg, en definitiva, desproveït de cap estudi que contextualitzi històricament autors i obres dins el seu ambient social, cultural i polític; sense que s'hi assenyalin corrents i tendències, o que s'aporti un cert judici crític sobre les obres que no sigui purament subjectiu (en general, es limita a les lloances) o excessivament condicionat per la seva procedència religiosa (com en els comentaris que dedica a Ausiàs March, basats en Torres i Bages). En són excepció el capítol sobre les causes de la Decadència i el que adjunta al final de l'època de "Plenitud", essent aquest una mostra d'abrandat patriotisme –un patriotisme que, de fet, és un dels fils conductors del llibre.

Un aspecte remarcable de la *Història* de Comerma és el fet que arribi a incloure autors del primer quart de segle (és a dir, els seus contemporanis), per bé que simplement en fa una enumeració, i es limita a reproduir el que diuen els articles de crítica literària apareguts sobre ells, sense cap judici personal. Amb posterioritat, Nicolau d'Olwer, com ja hem vist, també inclourà els autors contemporanis al *Resum de literatura catalana* de 1927 (no encara a la *Perspectiva general* de 1917), però en dóna una visió general ja amb una certa visió crítica. (Manuel Garcia Silvestre, en canvi, en la seva *Història sumària*, no passarà del segle XIX.) Val a dir que als anys vint, malgrat que encara mancava perspectiva històrica per a poder tractar els escriptors coetanis, ja tenia una sèrie de materials, com ara les antologies poètiques i de prosa, i els treballs de crítics literaris, per a provar, si més no, d'esbossar el panorama de la literatura contemporània.

Al marge de les deficiències que presenta la *Història* de Comerma, cal valorar-la sobretot perquè omplia un buit: el d'un manual que donés compte de tot el cabal fins llavors conegut de la nostra literatura. I, en aquest sentit, l'esforç de l'autor per a documentar-se tant com fos possible es reflecteix en les poblades notes bibliogràfiques al final de cada capítol, i també en la gran quantitat d'informació que addueix sobre escriptors i obres.

Manuel Garcia Silvestre en la seva *Història sumària de la literatura catalana* de 1932 va fer un ús més bo de la bibliografia existent. Tot i que no esmenta la *Història* de Comerma, Garcia especifica, en la seva "Introducció", les directrius que ha seguit i refuta obertament les del seu predecessor:

"Direm ara el criteri seguit en aquesta *Història Sumària de la Literatura Catalana*. És història, i amb això entenem no una llista d'autors o un catàleg d'obres, sinó un treball més científic de classificació segons els gèneres literaris, amb la crítica i l'estudi de relacions de cada obra; és història *sumària*, i per aquest caràcter reduït havem de prescindir de les demostracions de paternitat d'obres, de primacies i de confrontació de dates, però el lector veurà que donem les més exactes segons les darreres troballes i estudis dels erudits. Per la mateixa raó no exposem els arguments de les obres, sinó en casos aïllats. [...] I és per últim història de la *literatura catalana* i no història de la *cultura catalana*, i això justifica que no estudiem les obres catalanes de caràcter purament científic, ni la producció dels autors catalans que escrivien en llatí o en altres llengües vulgars, si no és incidentalment. [...] Referent a la crítica de les obres, declarem que volem procedir amb tota imparcialitat. [...] Ens plaurà fer esclariments i reivindicacions quan siguin de justícia, però tampoc ens ha de saber greu de despullar els falsos prestigis de la glòria a ells sense fonament atribuïda." (pàg. 11-12)

Format en la càtedra de Rubió i Lluch, Garcia Silvestre segueix, en la seva *Història sumària*, l'esquema de períodes i gèneres que el seu mestre esbossà al *Sumario* i perfilà als EUC (per bé que no sempre l'aplica amb un criteri adequat). És destacable que, a diferència de Comerma, intenti d'aportar una certa perspectiva crítica en les exposicions d'alguns capítols contextualitzant breument certs períodes o fent comentaris comparatius respecte a diverses obres. Amb tot, algunes vegades cau en l'apreciació purament subjectiva (igual que Comerma) –com, per exemple, en l'apartat que dedica al Rector de Vallfogona, on queda palesa, fins més clarament que en el seu predecessor, la condició religiosa d'aquest historiador literari.

Antologies i crítica literària a l'inici del segle XX

Algunes de les antologies d'autors contemporanis eren: la de la Biblioteca popularde "L'Avenç" (1913). *Antologia de poetes catalans d'avui* (Barcelona); la d'Alexandre Plana (1914). *Antologia de poetes catalans moderns* (Barcelona: Societat Catalana d'Edicions); les dues en francès d'Albert Schneeberger (1922). *Anthologie des poètes catalans contemporains* (París: Povolozky) i (1926). *Conteurs catalans. Choix de nouvelles et contes des écrivains modernes de la Catalogne* (París: Perrin); etc. Entre els crítics literaris del primer quart de segle, destacaven Joaquim Folguera, Manuel de Montoliu, Carles Riba, Marià Manent, Josep Farran i Mayoal, Joan Arús, entre d'altres.

Sens dubte, els més grans valors de la *Història sumària* de Garcia Silvestre són la posada al dia de la majoria del material sobre autors i obres fins llavors tret a la llum, i l'exposició ordenada i classificada de tota la nostra producció literària. De fet, en aquella època, intentar d'escriure una història literària general de la literatura catalana que volgués anar més enllà d'un simple inventari estructurat i més o menys elaborat era una empresa temptadora però encara inabastable. Per a poder-la realitzar, hauria calgut poder partir d'estudis veritablement crítics que afrontessin tots els problemes que plantegen tant les obres en si com els seus autors, els corrents o les tendències literàries en què se situen, els contextos històric i cultural que els emmarquen, etc.

2.5. Montoliu, Bohigas, Aramon, Batllori

Si bé un tal projecte d'història general semblava encara impossible, cal destacar l'intent de fer, en aquells anys, una història de característiques semblants però limitada a la literatura a partir de la Renaixença: el *Manual d'història crítica de la literatura catalana moderna* de Manuel de Montoliu (1877-1961), del qual sols aparegué, el 1922, el primer volum (dedicat als anys 1823-1900).

Des del darrer quart del segle passat havien anat apareixent estudis i escrits, molt desiguals, sobre el nostre ressorgiment literari, alguns redactats pels mateixos homes de la Renaixença (com Rubió i Ors o el valencià Constantí Llombart) i d'altres, ja al tombant de segle, per autors de les Illes (Miquel dels Sants Oliver), del Principat (el mateix Rubió i Lluch) i per estrangers (com l'italià Mario Casella). El més destacat és el llibre de Francisco M. Tubino, *Historia del Renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*, aparegut a Madrid el 1880; un volum de gairebé 800 pàgines on es combinen la història literària amb la història política (i aquesta última n'és l'eix vertebrador), molt poc estructurat i sense aprofundir en els comentaris i judicis sobre obres, però que, tanmateix, conté una quantitat immensa d'informació, encara avui aprofitable.

Montoliu, servint-se de tots aquests materials, es proposà d'elaborar una història de la Renaixença en la qual no sols quedessin contextualitzats i explicats els diversos fets literaris i els factors que els determinaren, sinó que també contingués una anàlisi crítica de les obres –principalment, les de Verdaguer–, n'estudiés els aspectes formals i de contingut, en fes una valoració, etc. Certament, diversos dels judicis i de les observacions que hi fa han estat rebutats i superats –tant per la descoberta de documentació nova com per l'aparició d'estudis més aprofundits–; però no deixa de ser remarcable, per a la historiografia literària catalana, aquest intent de fer, a l'inici dels anys vint, una història de la literatura moderna que fos *crítica*.

Força anys més tard, Montoliu publicà una obra de caire divulgador que es pot considerar una història literària basada en el criteri de les *grans personalitats*. Títolada, justament, *Les grans personalitats de la literatura catalana* (1957-1962), consta de vuit volums, en els quals Montoliu, sovint reelaborant treballs an-

Exemple

Com a estudis sobre la Renaixença tenim: al final del segle XIX i el principi del XX Joaquim Rubió i Ors (1877). *Breve reseña del actual renacimiento de la lengua y literatura catalanas*.

Constantí Llombart (1879). *Los fills de la morta-viva*.

Miquel dels Sants Oliver (1903). *La literatura en Mallorca*.

Antoni Rubió i Lluch (1902). "Pròleg". A: *Lo Gayter del Llobregat* (edició Políglota, volum IV).

Mario Casella (1918). "Aglialbori del Romanticismo e del moderno Rinascimento catalano".

Exemple

Les grans personalitats de la literatura catalana de Montoliu està estructurada en vuit volums, que comprenen des dels inicis de la literatura catalana fins al segle XIX: I, *La Llengua catalana i els trobadors*; II, *Ramon Llull i Arnau de Vilanova*; III, *Les quatre grans cròniques*; IV, *Eiximenis, Turmeda i l'inici de l'Humanisme a Catalunya: Bernat Metge*; V, *Un escorç en la poesia i en la novel·lística dels segles XIV i XV*; VI, *Ausiàs March*; VII, *Aribau i el seu temps*; VIII, *La Renaixença i els Jocs Florals*.

tics, assajà d'aprofundir, mitjançant monografies, en l'estudi d'obres i autors representatius. No sempre reeixits, són valorables, igualment, per diversos encerts interpretatius i pel seu esperit d'anàlisi crítica.

A l'inici de segle, Montoliu també va participar, professant un curs sobre filologia romànica el 1912, als Estudis Universitaris Catalans. Aquesta institució va continuar la seva activitat al llarg dels anys vint i trenta en les seves diferents càtedres: a més de la de Literatura Catalana, la d'Història de Catalunya, d'Història de l'Art Català, de Dret Civil Català, d'Arqueologia de Catalunya, de Geologia Catalana, etc. Després del difícil període, la dictadura de Primo de Rivera (que obligà a canviar més d'una vegada la seu de les classes), amb la proclamació de la República la Universitat de Barcelona va esdevenir autònoma i els EUC es van integrar dins la seva Facultat de Filosofia i Lletres a partir del curs 1932-1933. D'aquesta manera, l'ensenyament de la literatura i de la història de Catalunya entraven, finalment, dins l'àmbit universitari oficial. Amb tot, aquesta situació quedaria estroncada amb la Guerra Civil, a l'inici de la qual va deixar d'aparèixer la revista dels Estudis.

Fins llavors, s'havien continuat formant alumnes, molts dels quals van prosseguir, a la postguerra, les seves activitats vinculades a la historiografia literària catalana; entre ells, de manera destacada, Pere Bohigas i Ramon Aramon i Serra.

Pere Bohigas (n. 1901), que ja l'any 1931 havia estat nomenat conservador de les seccions de manuscrits i reserva de la Biblioteca de Catalunya, prosseguí la tasca de recerca i inventari de textos i documents per biblioteques europees; tasca que va desembocar en el seu ambiciós *Repertori de manuscrits catalans* (elaborat al llarg de la seva vida). Contribuí, a més, a la nostra historiografia literària medieval amb estudis (com els dedicats a les novel·les de cavalleria i a la matèria de Bretanya) i amb edicions com la de les *Poesies* d'Ausiàs March, dins "Els Nostres Clàssics" (1952-1959).

Per la seva banda, Ramon Aramon i Serra (1907-2000) destacà, abans de la Guerra Civil, per les seves recopilacions bibliogràfiques i per les seves edicions de textos medievals (del *Curial e Güelfa*, 1930-1933; de *Novel·letes exemplars*, 1934; i del *Cançoner de Masdovelles*, 1938). Ja en la postguerra –on destacà en la resistència antifranquista–, dugué a terme altres treballs bibliogràfics i tingué cura de més edicions de textos antics, a banda de fundar (sota els auspicis del reconstituït Institut d'Estudis Catalans) la revista *Estudis Romànics*, de gran difusió en la romanística internacional, que prenia el relleu dels *Estudis Universitaris Catalans* en l'àmbit de la història literària, per bé que ampliava els seus continguts a diversos camps de la filologia.

Al costat de Bohigas i d'Aramon, cal afegir, encara, la figura del pare Miquel Batllori (n. 1909), que no es formà als EUC, però que ha estat deixeble indirecte de Rubió i Lluch (assistia d'oient a les seves classes a la Universitat de Barcelona) i directe de Rubió i Balaguer (també a la Universitat); d'ells assimilà

l'afany per l'estudi de la història de la cultura. Exiliat a Itàlia als anys trenta en tant que jesuïta, els seus interessos comprenen des de figures medievals com Ramon Llull i Arnau de Vilanova (de les obres dels quals ha preparat edicions) fins a, sobretot, la vida cultural al Renaixement i la Il·lustració.

3. Les grans històries generals de la postguerra: Rubió i Balaguer, Riquer, Comas, Molas

La desfeta de la guerra va comportar la desarticulació de totes les institucions polítiques, socials i culturals catalanes, i l'inici d'una crua repressió. Amb tot, no van trigar a sorgir, a càrrec d'intel·lectuals i polítics catalans, les primeres iniciatives de salvaguarda dels nostres valors i els primers intents de redreçament del país, principalment en l'àmbit de la cultura. L'any 1942 es reconstituïa, dins la clandestinitat, l'Institut d'Estudis Catalans, sota la presidència de Josep Puig i Cadafalch (antic president de la Mancomunitat), amb Ramon Aramon com a secretari general. I gràcies a Aramon, Miquel Coll i Alentorn i Josep Palau i Fabre, entre d'altres, el mateix any es reconstituïen, també clandestinament, els Estudis Universitaris Catalans, a l'inici amb només dues classes: una de llengua, a càrrec d'Aramon, i una de literatura, professada, al seu propi domicili, per Jordi Rubió i Balaguer –dos dels intel·lectuals més compromesos amb la resistència cultural.

3.1. Jordi Rubió i Balaguer

Format a la Universitat de Barcelona i, en les nostres lletres, als Estudis Universitaris Catalans, Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982) ja col·laborava amb el seu pare Rubió i Lluch en les classes de la càtedra dels Estudis des de l'inici dels anys deu –i l'ajudava, a més, en la confecció dels seus dos volums de *Documents per l'Historia de la Cultura Catalana Mig-aval*–, i també participava a les tasques de l'Institut d'Estudis Catalans, en qualitat de secretari redactor de la secció Històrico-Arqueològica.

Els anys 1912-1913, aprofitant una estada a Hamburg –on se li encarregà un lectorat de llengua i literatura espanyoles–, es va iniciar en els mètodes alemanys de filologia romànica i, en els darrers mesos, en biblioteconomia i tècniques de catalogació de llibres. A aquests últims estudis l'havia incitat Prat de la Riba, que el 1913 li proposà d'ocupar el càrrec de director de la Biblioteca de Catalunya, inaugurada l'any següent, càrrec que exercí fins al 1939.

L'estada de Rubió a Alemanya va tenir, també, l'objectiu d'elaborar, per a l'IEC, un catàleg dels manuscrits lul·lians conservats en diverses biblioteques i arxius germànics. L'interès de Rubió per l'obra de Ramon Llull (que llavors ja començava a tenir algunes edicions modernes) li havia desvetllat el seu pare, el qual havia dedicat a l'insigne escriptor algunes lliçons als EUC, tractant de les recerques lul·lianes i de la visió de Llull com a autor literari. Seran, justament, aquests dos àmbits els principals focus de la investigació de Rubió i Balaguer sobre aquesta figura –fins llavors tan mal compresa–: els treballs sobre bibliografia i manuscrits lul·lians (fets principalment abans de la Guerra Ci-

Nota

Altres iniciatives literarioculturals en la immediata postguerra van ser la constitució, el 1946, a l'empara de l'Institut d'Estudis Catalans, de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, dins la qual secelebraven sessions periòdicament, sovint de temes d'història literària. D'altra banda, sota els auspicis de la Institució Alfons el Magnànim, fundada el 1948 a València, es creà, l'any 1951, la Revista *Valenciana de Filologia*, on es publicaran estudis literaris.

Vegeu també

Sobre la Biblioteca de Catalunya, vegeu l'inici de l'apartat anterior.

vil), i la consideració literària de l'autor del *Blanquerna*, amb monografies (ja de la postguerra) encaminades a reivindicar-ne una visió unitària que integrés el filòsof i el literat.

Fins a la Guerra Civil, la seva activitat se centrà sobretot, seguint les directrius de Rubió i Lluch, en l'inventari i catalogació de manuscrits, i a donar a llum documents nous i obres noves de les nostres lletres i la nostra cultura (al marge d'algun estudi concret, com el que dedicà a la crònica de Desclot, que fou el tema de la seva tesi doctoral, llegida el 1907). Rubió i Balaguer, doncs, dins la historiografia literària catalana, prolongava la línia d'investigació documentalista –característica del positivisme– que ja havia practicat el seu pare i, pionerament, Milà i Fontanals.

Atesa aquesta trajectòria inicial, és fàcilment deduïble que, per a Rubió, era vigent la distinció de Rubió i Lluch entre *història de la literatura catalana* i *història literària de Catalunya*, i que admetia que per a estudiar la primera calia partir de la segona. Només que encara ampliarà més el concepte d'aquesta:

- Per a Rubió i Balaguer, mitjançant l'estudi de tots els documents possibles d'una època, calia d'intentar arribar a reconstruir el seu *ambient*, això és: la seva vida cultural i literària, que permetria de contextualitzar les obres que s'hi havien engendrat.
- D'aquesta manera, fer la història literària i cultural d'una època implicava d'estudiar, al costat dels grans noms i els grans textos literaris, el conjunt de les seves manifestacions culturals escrites, per humils o de poca qualitat que fossin, ja que totes són parts integrants del seu *ambient*;
- I per a la confecció de la història literària, calia tenir present no només els creadors i les seves obres, sinó també els processos de producció i difusió d'aquestes (en impremtes, llibreries, etc.), i també els de la seva recepció per part del públic (resseguint inventaris de biblioteques particulars i públiques, els esments en cartes i documents, etc.).

Vegeu també

Vegeu, més amunt, dins l'apartat dedicat a Antoni Rubió i Lluch, la distinció entre *història de la literatura catalana* i *història literària de Catalunya*.

Un enfocament sociològic

La perspectiva des de la qual Rubió i Balaguer estudiava els fets literaris coincideix, en alguns aspectes, amb la moderna *sociologia literària*, que parteix de la relació entre literatura i societat, situa els autors i els textos dins el seu context sociocultural, i considera les obres a partir dels factors de la seva producció, la seva distribució i el seu consum.

Gustave Lanson

Un destacat erudit francès, Gustave Lanson (1857-1934), autor d'una *Histoire de la littérature française* (1894) encara avui valorada com una obra de criteri i solidesa metodològica, projectà, el 1903, el que hauria estat –no passà de projecte– una veritable "història de la vida literària" francesa, en proposar de reconstruir "le tableau de la vie littéraire dans la nation, l'histoire de la culture et de l'activité de la foule obscure qui lisait, aussi bien que des individus illustres que écrivaient" (Moisan, 1987, pàg. 83-84). Rubió i Balaguer intentà de dur a terme un projecte semblant, si més no en algunes monografies.

Es tractava, en definitiva, d'estudiar la *vida* dels textos dins el seu context sociocultural. D'aquí sorgiran recerques, datades ja als anys cinquanta i que Rubió inclourà en el volum *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència* (1964), com "L'ambient literari de la Catalunya del segle XVI" o "Notes sobre els llibres de lectura espiritual a Barcelona des de 1500 a 1530".

La reconstrucció històrica d'un ambient literari i cultural és el que permetia a Rubió de situar les obres dins el seu context. Això vol dir que les considerava des d'un cert *relativisme històric*, el qual implica que, a l'hora d'interpretar els textos literaris, no se'ls ha d'aïllar i contemplar des del punt de vista actual de l'historiador o el crític, sinó que cal observar-los a la llum de tots els factors que, al seu moment, els van poder condicionar (els del seu *ambient*). I entre aquests factors cal incloure-hi els de la pròpia tradició literària; és a dir: la recerca de *fonts* i d'*influències* –característica de la metodologia positivista– és un altre dels aspectes que s'han de tenir presents en la investigació.

Amb tot, Rubió no oblidava que, alhora que les obres estan condicionades per unes circumstàncies històriques i un ambient cultural i literari, sovint són també el resultat de "la síntesi vital dels impulsos interiors i de les influències de l'ambient elaborada en l'ànima [de l'autor]". Calia tenir igualment en compte, doncs, aquests "impulsos interiors", que són la manifestació de la *personalitat creadora* de l'escriptor. Amb aquest interès per l'element humà, personal i original de les obres, superà el sec objectivisme positivista.

Tots aquests principis metodològics són a la base de la majoria de les monografies que, sobretot a partir de la postguerra, Rubió va anar dedicant a aspectes diversos de la nostra història literària: principalment, sobre Ramon Llull i la seva significació literària –com hem vist abans–, sobre història i cultura medieval (on destaca el volum *Vida espanyola en la època gòtica*, de 1943), sobre el Renaixement i l'humanisme, i sobre la Decadència, la Il·lustració i la Renai-xença (gairebé no s'ocupà de la literatura del segle XX).

Lectura recomanada

J. Malé (2000, febrer). "Jordi Rubió i Balaguer, molt més enllà del positivisme". *Revista de Catalunya* (núm. 148, pàg. 89-115).

D'altra banda, de tot l'immens bagatge de coneixements que havia acumulant –en bibliografia i bibliofília; en la recerca, catalogació i divulgació de manuscrits i documents; en historiografia de l'edat mitjana i en l'estudi de la literatura catalana medieval i moderna–, i de tots els seus principis metodològics, Rubió en va fer una síntesi parcial (ja que té diverses monografies posteriors) en la seva *Literatura catalana*, publicada en castellà, en diverses parts, entre 1949 i 1958, i traduïda al català (i ampliada), amb el títol d'*Història de la literatura catalana*, els anys 1984-1986; una obra que pot ser considerada la primera gran història general de les nostres lletres.

Rubió, amb tot, mai no va considerar aquesta obra pròpiament una "història literària general": en la introducció l'anomena "assaig" i "breu exposició", i admet que constitueix "una incompleta i fragmentària visió de la cultura literària de Catalunya". I és que no s'ha de perdre de vista que, inicialment, els seus diversos capítols havien de formar part d'una obra col·lectiva més vasta, cosa que implicava unes limitacions d'espai; limitacions de les quals Rubió va poder anar prescindint a mesura que avançava cap al tractament de la literatura dels segles moderns. Això és el que explica certs desequilibris que presenta la *Història*; com, per exemple, que el nombre de pàgines dedicades a la important literatura catalana de l'edat mitjana (unes 450) sigui inferior al que ocupa la literatura del període anomenat de la Decadència (unes 500), malgrat les diferències quantitatives i qualitatives, a favor de la medieval, de les respectives produccions. No cal dir que si Rubió hagués tingut més espai, hauria ampliat considerablement els capítols dels segles XIII-XV, de la història literària dels quals tenia una quantitat ingent d'informació, que aleshores es veié forçat a retallar i sintetitzar.

El perquè, d'altra banda, de la gran extensió dels capítols sobre la decadència s'explica per la voluntat de Rubió d'arribar a l'exhaustivitat més gran possible, fet que el duia a tractar i exposar, en molts apartats, la majoria dels textos descoberts en les seves innombrables incursions per arxius i biblioteques, en tant que tots formen part de l'ambient i, doncs, de la història literària i cultural d'aquella època. La part de la *Història* sobre la Decadència constitueix, d'altra banda, la primera panoràmica completa i seriosa sobre aquest període de la nostra literatura, ja que s'hi estudien una gran quantitat d'obres que fins llavors no eren conegudes o no havien estat considerades.

Amb tot, Rubió i Balaguer, malgrat que com a historiador literari sabia que el seu deure era d'exposar i estudiar tot el material descobert en les seves recerques sobre els segles XVI-XVII-XVIII, no deixava d'admetre l'escassa vàlua que, per ell, tenia: "He assenyalat molts textos [del segle XVIII] mancats de veritable categoria literària, mostra lamentable de mal gust i de la creixent corrupció de la llengua escrita. [...] En intentar un assaig sobre la nostra cultura literària en aquest segle calia reunir prèviament, en la mesura del possible, tant de material dispers i ignorat. Ara serà fàcil tornar a deixar en l'oblit allò que s'ho mereix, després d'haver-ho tingut en compte ni que només hagi estat com a dada negativa" (Rubió i Balaguer, 1986, *Obres completes*, núm. III, pàg. 228).

L'extens apartat sobre la Renaixença (redactat als anys seixanta, però publicat per primera vegada el 1986, dins la traducció catalana de la *Història*) també constitueix una aportació més que destacada de Rubió a la historiografia li-

Història

La *Història* de Jordi Rubió i Balaguera ser redactada inicialment en castellà i va aparèixer, entre 1949 i 1958, sota el títol genèric de *Literatura catalana*, com a part integrant de diversos volums de la monumental *Historia general de las literaturas hispánicas* dirigida per Guillem Díaz-Plaja. Posteriorment, serà traduïda al català, amb algunes correccions del mateix Rubió, i serà editada en tres volums, sota el títol d'*Història de la literatura catalana*, per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat els anys 1984, 1985 i 1986; com a novetat, el darrer volum inclou un extensíssim apartat de diversos capítols, fins llavors inèdits, sobre la Renaixença (que, dissortadament, Rubió no va poder acabar).

terària catalana, per bé que sols arriba fins arran de la restauració dels Jocs Florals. Aquest apartat, juntament amb diverses monografies que dedicà al tema, representava, des del manual de Montoliu, l'assaig més ampli i seriós, malgrat que incomplet i encara no perfectament articulat, d'explicar la formació d'aquest complex moviment literari i cultural del segle XIX (un moviment en el qual sentia una certa implicació personal pel fet que el seu avi n'havia estat un protagonista destacat i el seu pare li va dedicar alguns estudis).

La Decadència (segles XVI-XVIII) i la Renaixença (segle XIX) són dos dels tres grans períodes en què dividí la literatura catalana, completats amb el de l'època medieval (del segle XII al principi del segle XVI) –seguint, doncs, la pauta ja tradicional. El primer període, al seu torn, el subdividí en tres: "Orígens i època dels trobadors", al segle XII; "Època nacional", del segle XIII al segle XIV; i "Renaixement", coincidint amb els regnats de Martí d'Aragó i Ferran d'Antequera (per bé que a la introducció indica un altre subperíode, el "Pre-renaixement", que al final inclourà dins l'"Època nacional").

Rubió, doncs, a l'hora d'establir la classificació en períodes, segueix un sistema cronològic que combina la successió de segles (sobretot en la decadència) amb la d'alguns regnats (a l'edat mitjana), uns i altres subdividits –seguint poc o molt el model d'Antoni Rubió i Lluch i Nicolau d'Olwer– principalment per gèneres, a vegades distingint entre literatura religiosa i profana, i amb alguns apartats dedicats a grans figures literàries (com Francesc Eiximenis o Bernat Metge) i també a la llengua (especialment dins la decadència i la Renaixença). Aquest variat sistema permet a Rubió de defugir el rígid esquematisme usual dels manuals i arribar a construir un veritable discurs historiogràfic.

En les pàgines de la seva *Història*, combina l'exposició historicocultural, a partir de dades documentals, amb el tractament d'autors i textos literaris (amb el procediment tècnic d'especificar la font on els ha localitzat). Dels escriptors, alhora que en fa una reconstrucció biogràfica –situant-los en la seva època–, n'assaja també un retrat psicològic, sovint per mitjà de la descripció i caracterització de les seves obres, en les quals cercava de descobrir la personalitat vivent que les havia creades. D'altra banda, no defuig el judici crític sobre els textos, fonamentat en un sòlid i cultivat criteri estètic i literari (en el qual, però, algunes vegades es trasllueixen uns certs prejudicis, probablement heretats ja del seu pare i de Milà, com ara respecte a la qualitat de Francesc Vicenç Garcia i la poesia dels segles XVII i XVIII en general).

Si l'edat mitjana va ser l'època a la qual Rubió prestà més atenció abans de 1936, en la postguerra –i a banda de la *Història*– seran sobretot el Renaixement i l'humanisme, d'una banda, i la Renaixença, de l'altra, els seus principals camps de recerca. D'ambdues èpoques, n'heretava l'interès del seu pare. Però, en el primer cas, el del classicisme dels segles XV-XVI, també el motivà a escriure'n

alguns textos una breu polèmica que mantingué l'any 1934, i que repetí el 1948, amb un, llavors, joveníssim investigador de vint anys, que esdevindrà un dels grans historiadors de les nostres lletres: Martí de Riquer.

3.2. Martí de Riquer

Descendent d'una il·lustre nissaga, Martí de Riquer (n. 1914) començà a interessar-se ben aviat per la literatura catalana i per la seva historiografia. Bàsicament autodidacte, no se'l pot considerar deixeble directe de cap dels seus predecessors en aquest camp, malgrat que, amb les seves investigacions, prolonga la línia d'estudi que parteix de Milà i Fontanals, passa per Antoni Rubió i Lluch i arriba fins a Jordi Rubió i Balaguer.

El seu referent inicial fou Rubió i Lluch, ja que els primers articles que escriví l'any 1933 –un dels quals aparegué als *Estudis Universitaris Catalans*– tracten de l'humanisme i de Bernat Metge. L'any següent, a més, donava a llum una petita obra de divulgació, *L'humanisme català*, que partia explícitament dels estudis de Rubió i Lluch. Riquer hi plantejava una nova interpretació del concepte en atribuir a l'"humanisme" català una part de la culpa de la nostra decadència literària; tesi, aquesta, que ja havia defensat en un article també de 1934. Fou aquest article, titulat "Humanisme i Decadència en les lletres catalanes", allò que motivà la lleu polèmica plantejada per Jordi Rubió amb un text de resposta, "Humanisme i Decadència?" (encara avui considerat definitiu). Si es té en compte, d'altra banda, que el 1935 Riquer publicava un breu volum de *Comentaris crítics sobre clàssics catalans*, dedicat a escriptors medievals, queda clarament palès que l'edat mitjana, junt amb el Renaixement, eren i serien els seus dos principals camps de treball –coincidint, doncs, amb l'esmentada línia investigadora de Milà, Rubió i Lluch i Rubió i Balaguer.

Com a romanista, Riquer ha investigat no sols la literatura catalana, sinó també la castellana, la provençal, la francesa i la italiana. Per aquí s'emparenta, sobretot, amb Milà i Fontanals; i, de fet, una de les seves obres més remarcables, l'antologia comentada, en tres volums, de *Los trovadores* (publicada el 1975, per bé que n'havia ja donat un tast el 1948), representa la més gran aportació, dins la romanística europea, d'un historiador literari català a la poesia trobadoresca després del volum *De los trovadores en España* de Milà (de la reedició del qual tingué cura Riquer el 1966). També com al seu predecessor, d'altra banda, el coneixement dels trobadors havia de servir a Riquer com a base per a l'estudi i la comprensió de la poesia catalana dels segles XIV-XV, sobre la qual farà diversos treballs.

Perquè ha estat en l'àmbit de les nostres lletres que aquest investigador ha dedicat la major part de la seva prolífica activitat –el gros de la qual ha anat fent, evidentment, després de la Guerra Civil. Hi combina la recerca erudita de materials nous –en la línia positivista dels dos Rubió i de Milà– amb la seva divulgació i el seu estudi. En especial, destaca la seva tasca com a editor de clàssics medievals: ha donat a llum edicions de Cerverí de Girona i del *Tirant*

Un historiador precoç

Martí de Riquer, que cursà els seus estudis secundaris als jesuïtes de Barcelona, assistia com a oient als cursos de la Facultat de Lletres de la Universitat de Barcelona i a les classes de grec de Carles Riba a la Fundació Bernat Metge. Als catorze anys li van regalar els vint volums fins llavors publicats de la col·lecció "Els Nostres Clàssics" d'autors medievals i els va començar a llegir. A banda d'alguns intents literaris juvenils i diverses traduccions, ja de ben jove, amb només dinou anys, començà a publicar articles sobre història de la literatura catalana.

lo Blanch (1947), d'Andreu Febrer (1951), de Gilabert de Próixita (1954), de Jordi de Sant Jordi (1955), de Bernat Metge (1959), de Guillem de Berguedà (1971), etc. Tot aquest conjunt d'edicions, dutes a terme amb competència filològica i acompanyades de pròlegs documentats, han estat fonamentals per a les investigacions historiogràfiques dels medievalistes posteriors –molts dels quals han estat deixebles de Riquer a les classes de la Universitat de Barcelona a partir dels anys quaranta o, entre 1970 i 1976, a la Universitat Autònoma de Barcelona.

La importància de les edicions en la historiografia literària

Fins abans de l'edició que el 1954 va fer Riquer de les poesies de Gilabert de Próixita (segle XIV-XV), aquest autor era pràcticament desconegut. Rubió i Balaguer sols li va poder dedicar un paràgraf dins la seva *Història*, on es limitava a esmentar el manuscrit que en contenia els poemes i es planyia del seu mal estat, que el feia quasi il·legible. Riquer va poder fer la transcripció de les poesies mitjançant la lectura del manuscrit amb raigs ultraviolats i en preparà l'edició (amb un extens pròleg), la qual ha permès l'aparició d'algun estudi posterior (com el que publicà Joaquim Molas el 1955), a més del capítol que el mateix Riquer dedicà a l'autor dins la seva *Història* de 1964.

I aquestes edicions també han resultat bàsiques, junt amb els estudis que havia anat publicant sobre literatura medieval, i amb tots els materials aportats per les recerques del seus predecessors i dels investigadors coetanis (el gran *inventari* projectat per Rubió i Lluch), en la confecció d'una de les més grans contribucions de Martí de Riquer a la nostra historiografia literària: la seva extensa i ambiciosa *Història de la literatura catalana* de 1964.

Abans d'escometre'n la redacció, però, n'assajà una versió reduïda, a tall de manual, en el seu *Resumen de literatura catalana* de 1947: un petit volum de divulgació que comprèn des de les primeres manifestacions en llengua catalana fins a l'inici del segle XX. Amb tot, el gruix del llibre (quasi 130 pàgines de les poc més de 170 que té) s'ocupa del seu principal àmbit d'investigació, la literatura medieval i renaixentista, cosa que fa que el seu repàs de la decadència i la Renaixença sigui massa comprimit i, doncs, amb inexactituds –per bé que inclou algun plantejament nou, com ara la revaloració que fa de Francesc Vicenç Garcia vinculant-lo amb el barroc (matisada anys després). En contrast, el complet panorama que ofereix de l'època antiga, amb la bibliografia posada al dia, ja prepara la redacció de l'obra posterior.

Inicialment, Riquer projectà la *Història de la literatura catalana* amb la col·laboració d'Antoni Comas, jove professor de literatura catalana de la Universitat de Barcelona que n'havia de redactar la part dedicada a la literatura moderna (els segles XVIII, XIX i XX), mentre que Riquer s'encarregava de la part antiga (dels inicis fins al segle XVIII). La mort prematura de Comas sols li permetrà de donar a llum el volum corresponent al segle XVIII, i serà Joaquim Molas qui tindrà cura d'acabar la part moderna.

El fet que aquesta *Història* fos concebuda com una obra de grans dimensions, distribuïda en diversos i grossos volums (ricament il·lustrats), oferia a Riquer la possibilitat d'estendre's en les exposicions dedicades a escriptors fins llavors poc explicats i d'allargar-se en el tractament dels més coneguts per contribuir al seu estudi (com en el cas d'Ausiàs March). L'amplitud de l'espai li permetia, a més, de reproduir diversos passatges de les obres que citava, d'una banda per a exemplificar els seus comentaris i, de l'altra, amb l'objectiu de "desvetllar en el lector el desig de llegir aquells textos i aquells autors sobre els quals vaig exposant i opinant" (Riquer, 1964, pàg. 10).

En aquest sentit, en la "Nota preliminar" del primer volum l'historiador adverteix que, sense renunciar a les dades erudites, el que el guia és un propòsit de *divulgació*, que fa efectiu tot combinant l'exposició dels materials amb el seu judici crític personal, basat en un sòlid criteri literari. Que aquest propòsit dominant no està renyit amb l'erudició queda palès en la gran quantitat d'informació que posa en joc (donant a llum, tot sovint, documents nous) i en el fet de tenir present, en general, la bibliografia més actualitzada, aleshores, sobre els diferents temes (tal com queda reflectit en l'anotació).

Tot i que, en l'aspecte de la recerca erudita i en el tractament científic dels materials literaris, Riquer se situa dins la línia dels dos Rubió, se n'aparta en el plantejament amb què va concebre els seus volums de la *Història*:

- D'entrada, no es decantà per la *història literària* dels territoris catalans, sinó per historiar exclusivament la *literatura catalana*, concepte que circumscriu a la producció en llengua catalana (amb l'excepció dels trobadors), a diferència dels Rubió, que advocaven per estudiar el conjunt de la producció dels autors catalans, en la llengua que fos.
- I es limità, també, a les obres pròpiament *literàries* i defugí, doncs, d'ocupar-se de textos que, si bé tenen valor dins la *història de la cultura* (com, per exemple, el *Llibre del Consolat de mar* o els *Usatges*), no s'han escrit amb un propòsit o un sentit *literari*.

A l'hora d'estructurar els diferents apartats de la *Història* (en la part antiga), optà, d'altra banda, per la divisió sistemàtica en *gèneres*, combinada amb la de *grans personalitats* (sense negligir, però, els autors menors), l'una i l'altra

Història de la literatura catalana

La *Història de la literatura catalana*, en la seva primera edició de 1964, publicada a Esplugues del Llobregat per l'Editorial Ariel, un format de quatre volums (per bé que el quart, dedicat al segle XVIII i redactat per Antoni Comas, no aparegué fins al 1972), i se'n va fer una reedició (amb lleus correccions) l'any 1980. Ja als anys 1984-1985 se'n va canviar el format, i s'amplià a sis volums (quatre amb la part de Riquer i dos amb la de Comas). I, a partir de 1986, començà a aparèixer la continuació de la part dedicada a la literatura moderna, dirigida per Joaquim Molas, projectada, a l'inici, perquè arribés fins al volum X, per bé que al final van ser onze (l'any 1988).

distribuïdes cronològicament. Va prescindir, doncs, de la classificació tradicional en grans períodes, amb l'única excepció de l'època de la "Decadència" (segle XVI-XVII), que –com al *Resumen*– ocupa un únic capítol i pateix un tractament desproporcionadament curt en relació amb el de la matèria anterior, més ben coneguda per l'historiador (el qual, ja a l'inici, remet el lector al més extens estudi que en va fer Jordi Rubió i Balaguer); una desproporció encara més evident si es té en compte que al darrer segle de la "Decadència", el XVIII, es dedicarà tot un volum gruixut dins la *Història* (fet per Comas).

A partir de la referida estructuració, se succeeixen els capítols dedicats a figures literàries destacades (com Lull, Metge o March) amb d'altres de centrats en gèneres ("La novel·la cavalleresca", "Narracions en vers", etc.), els quals, majoritàriament, se subdivideixen de nou en autors. De cada escriptor, Riquer en fa una caracterització biogràfica i literària (situant-lo dins el context històric), i descriu les seves obres (explicant-ne el contingut i, en les narratives, l'argument), a vegades analitzant-ne aspectes diversos (l'estil, la llengua, les influències, la recepció), sempre a partir de la lectura directa dels textos.

En darrer terme, doncs, aquesta *Història* és, pròpiament, un seguit de monografies completes, en les quals Riquer aconsegueix de presentar, a fons i en la seva integritat, els autors més destacats i les obres de més rellevància de les nostres lletres antigues, i ofereix una vastíssima visió de la literatura catalana de l'edat mitjana; com a contrapartida, però, s'hi troba a faltar una certa panoràmica general tant dels diversos períodes historicoliteraris com del desenvolupament i evolució dels diferents corrents que s'hi originen.

Val a dir, d'altra banda, que aquests volums de Riquer de 1964, corresponents a la història de la literatura des dels trobadors fins als segles XVI-XVII, malgrat que s'han anat reeditant fins avui dia i que són encara de referència obligada, no han passat per un procés d'actualització que hauria permès d'incorporar-hi les aportacions dels estudis dels darrers trenta anys sobre les èpoques tractades o d'aplicar-hi les modernes tendències de la historiografia literària. (Amb tot, Riquer va poder revisar part dels seus materials en el manual *Literatura catalana medieval*, que publicà el 1972.)

3.3. Antoni Comas

També ha restat sense actualització el volum dedicat al segle XVIII, primer de la "Part moderna" de la *Història*, fet el 1972 per Antoni Comas (1931-1981). Format a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, el mataroní Comas va ocupar, l'any 1965, la que havia de ser la primera càtedra de Llengua i Literatura Catalanes, encara en ple franquisme. Fins aleshores –i al marge dels clandestins Estudis Universitaris Catalans–, l'única presència de les nostres lletres en l'àmbit universitari oficial (llavors constituït només per la Universitat de Barcelona) es reduïa a les classes de llengua i literatura que, subreptíciament, hi feien Antoni M. Badia i Margarit i Martí de Riquer des de

mitjan anys quaranta. No fou fins al 1954 que es van instituir una assignatura de lingüística catalana i una altra de literatura catalana, professades per l'un i l'altre, respectivament.

El mestratge de Riquer –juntament amb el de Rubió i Balaguer als EUC– va decantar Comas cap a la medievalística, i la seva tesi doctoral fou un estudi i una edició crítica dels escrits de Ramon Vidal de Besalú. La confiança del mestre amb el deixeble portà el primer a sol·licitar la col·laboració del segon en l'empresa de la *Història de la literatura catalana*, i li encarregà els volums de la part de literatura moderna. Comas, que va morir als cinquanta anys, sols n'arribà a publicar un, l'any 1972: el dedicat a la literatura del segle XVIII (malgrat que sembla que tenia planificats els corresponents als segles XIX i XX).

El plantejament amb què Comas va dur a terme el seu volum de la *Història* (posteriorment dividit en dos per raons editorials) és radicalment diferent del que seguí Riquer per a la "Part antiga" i s'apropa a l'enfocament dels estudis historiogràfics de Rubió i Balaguer. De fet, convé no oblidar que l'única panoràmica completa, fins llavors, de la literatura del segle XVIII es devia a Rubió i Balaguer (dins la versió castellana de la seva *Història*); i Comas no dubta a invocar-lo en l'inici del volum, al costat de les aportacions puntuals d'altres estudiosos.

La panoràmica de Rubió, amb tot, no deixava de ser una primera síntesi de la vida literària i cultural d'aquella època, de la qual encara quedava per a rescatar i estudiar una bona part de la seva producció, principalment dins els fons manuscrits de biblioteques i arxius (essent un segle de poques publicacions en català). Per a poder dur endavant la seva comesa amb materials de primera mà (i no amb fonts indirectes), Comas, doncs, inicialment hagué de fer una tasca de recerca de textos i manuscrits –la qual cosa el situa dins la línia d'investigació positivista iniciada per Milà i Fontanals–; una recerca que, inevitablement, no podia ser exhaustiva, però que representà un importantíssim avenç en la investigació del segle XVIII.

Amb tot, l'estudi històric de Comas té unes particularitats que el fan singular. D'entrada, el propòsit –confessat a l'"Advertiment" inicial– que el guia: més enllà de simplement historiar, d'una manera més o menys objectiva, un període determinat de la nostra literatura, el que pretén és de "demostrar la continuïtat de l'ús i del conreu de la llengua [en l'anomenada *decadència*] i que la pèrdua de la consciència [nacional] no arribà mai a ésser total" (Comas, 1993, pàg. 9). El mou, així, una intenció "apologètica i reivindicativa que no vull pas dissimular" –com ell mateix admet. I són aquesta intenció i aquell propòsit els que determinen els criteris historiogràfics que va seguir:

- Es limita a la producció en català, prescindint de la que es va fer en altres llengües (en consonància amb el plantejament de Riquer i divergint del de Rubió).

- Pren en consideració no els textos estrictament *literaris* del segle XVIII, sinó qualsevol obra de *cultura* que estigui escrita en català (discrepant de Riquer i coincidint amb Rubió).
- I, paral·lelament, s'ocupa de tota mena d'autors i obres, siguin o no considerats figures de rellevància i de qualitat, ja que l'objectiu és d'esbossar un panorama, tan complet com sigui possible, del conreu del català a l'època (de nou coincidint amb Rubió).

Els dos darrers punts trasllueixen la problemàtica historiogràfica que, des de Milà i els Rubió, arrossegava el període anomenat de la "Decadència", ja que el fet de prendre en consideració textos no específicament literaris implicava de no creure del tot en l'existència de, pròpiament, una *literatura* catalana setcentista, valorable amb criteris literaris (estètics), de la qual se'n pugui fer la història; una literatura que, malgrat tot, Comas prova que sí que existeix.

Les directrius seguides en el volum l'apropen a la història de caire literariocultural que proposava Rubió i Balaguer, en dedicar capítols sencers al paper que, respecte a la cultura catalana, van tenir les institucions de l'època, o a les actituds davant la història i la llengua de diversos autors i centres dels Països Catalans, a banda d'exposar la situació política del moment. La resta de capítols (set de deu) tracten de la producció literària del segle, dividida per gèneres (prosa, poesia i teatre, i els populars i tradicionals), més un de centrat en una temàtica concreta ("La literatura sobre els fets històrics") i dos sobre la literatura religiosa. Comas hi combina l'exposició, predominantment descriptiva, dels materials amb abundants reproduccions de fragments de textos –molts d'inèdits o poc coneguts–, que fan del volum una veritable antologia.

En resulta, en definitiva, una successió de monografies que donen una àmplia idea de l'activitat literariocultural en català del segle XVIII (concretament, des del 1714 fins al 1808), però que, tanmateix, a causa dels criteris seguits, no permet de contemplar la vida cultural de l'època en conjunt ni l'evolució de les seves diverses tendències literàries (com tampoc els vincles que l'enllacen amb els segles anteriors i amb el posterior de la Renaixença). El volum ha quedat, això no obstant, com una aportació cabdal a l'estudi d'aquell segle, que havia de ser enriquida, rectificada i matisada pels estudis posteriors.

3.4. Joaquim Molas

Van haver de passar, des de llavors, catorze anys fins que la *Història de la literatura catalana* que va idear Martí de Riquer fos completada. L'artífex en serà un altre deixeble seu: Joaquim Molas.

Format a la Universitat de Barcelona i als clandestins EUC de la postguerra, Joaquim Molas i Batllori (n. 1930) ha diversificat la seva tasca entre la docència i la investigació. Si Comas fou el primer catedràtic de Llengua i Literatura Catalanes de la Universitat de Barcelona, Molas ho esdevindrà, el 1971, de la

Lectura recomanada

Antoni-Lluc Ferrer (1974). "Consideracions sobre la història de la literatura setcentista". *Els Marges* (núm. 2, pàg. 89-95).

Universitat Autònoma de Barcelona (creada l'any 1968). De l'una i l'altra universitats, gràcies al pla Maluquer (1969), havien de sorgir, el 1973, els primers llicenciats en filologia catalana i, doncs, els primers professionals, docents i investigadors, de les nostres lletres –per bé que amb una formació que, atenent el precari estat dels estudis literaris als anys seixanta i el començament dels setanta, dista molt de la que poden assolir els graduats d'avui dia.

Com en el cas de Comas, els mestratges de Riquer i Rubió (i el de l'editor Josep M. Casacuberta) decantaren Molas inicialment cap a la literatura medieval, i va fer la tesi doctoral sobre el poeta quatrecentista Lluís Icart (el 1958), a més de publicar dos manuals clars i útils sobre *Literatura catalana antiga* (sobre els segles XIII i XV, apareguts el 1961 i el 1963, respectivament). Els seus primers treballs semblava, així, que l'havien de portar cap a la investigació positivista i a situar-se, doncs, dins l'escola iniciada per Milà i Fontanals (no és casual que, en col·laboració amb Riquer, tingués cura de la reedició, el 1959, del volum milanià *De la poesía heroico-popular castellana*).

Però, al tombant dels anys seixanta, va optar per dedicar-se preferentment a la literatura moderna i contemporània. Al canvi, hi va contribuir la conjuntura del país: d'una banda, entre 1956 i 1959, assentada la dictadura franquista, en diversos sectors de la societat catalana s'havia produït una clara presa de consciència de la crisi que hi havia; d'altra banda, el progressiu, per bé que lleu, canvi en les formes del règim, va dur els sectors més joves cap al convenciment que el que calia era deixar les catacumbes de la clandestinitat i portar a la vida pública tot d'iniciatives per a superar l'estat vigent de provisionalitat en què malvivia la nostra societat i la nostra cultura, i contribuir a la seva reconstrucció. "Ja hem de fer i no resistir", escrivia Molas l'any 1963.

En aquest context cal situar les seves aportacions i les seves iniciatives dins la historiografia i els estudis literaris catalans a partir dels anys seixanta. Unes iniciatives que, en part, comparteixen una mateixa aspiració amb les que, dècades enrere, emprengué Antoni Rubió i Lluch, per bé que en una conjuntura radicalment diferent: l'aspiració d'eleva la literatura i la cultura catalanes a la condició de "normals". Aquest fou un dels objectius noucentistes, que prengué forma en uns moments relativament propicis al primer quart de segle i durant la Segona República, i en el qual participà activament Rubió i Lluch, principalment des de l'IEC i els EUC. I una fita semblant de "normalització cultural" s'imposà Joaquim Molas i la seva generació, només que tenint al davant el panorama desolador, a tots els nivells, de la Catalunya de postguerra. La seva infatigable participació en tota mena d'activitats culturals de l'època testimonien el seu afany en aquella aspiració a la "normalitat".

Joaquim Molas, activista cultural

Als anys cinquanta i seixanta, Molas va intervenir en bona part de les activitats culturals que es van realitzar: va fer classes de literatura als Estudis Universitaris Catalans i a l'Institut d'Estudis Catalans; va col·laborar amb la tot just creada Edicions 62 i en va dirigir col·leccions, com ara "Antologia Catalana"; va escriure pròlegs per a les obres d'escriptors nous (Joaquim Horta, Xavier Amorós) o per als de generacions anteriors que calia rescatar (Joan Oliver, Salvador Espriu); va publicar articles de reflexió sobre la cultura (a *Serra d'Or*), etc.

En el camp estricte de la historiografia literària, també són comparables Molas i Rubió i Lluch (junt amb Rubió i Balaguer) en la preocupació que han compartit per la naturalesa mateixa de la disciplina, a la qual l'un i l'altre van anar donant forma, en les respectives i diferents concepcions, mitjançant les seves classes i els seus treballs. En el cas de Molas, aquesta preocupació s'ha reflectit en una recerca constant de mètode. Format, inicialment, en el concepte d'història literària i cultural de Rubió i Balaguer, després d'alguns temptejos (en l'estilística, per exemple) les seves investigacions van començar a agafar una direcció concreta: d'una banda, gràcies a la influència de l'historiador Jaume Vicens Vives –que als anys cinquanta renovà la historiografia catalana i superà l'herència de la història romàntica (que havia pervingut fins abans de la Guerra Civil) amb plantejaments econòmics i socials nous – i, d'altra banda, arran de la seva estada de dos anys a Anglaterra, entre 1959 i 1961, com a lector de la Universitat de Liverpool, on es va familiaritzar amb el pensament marxista i amb les obres de G. Lukács, A. Gramsci i L. Goldmann, entre altres sociòlegs de la literatura.

Lectura recomanada

J. Vicens Vives (1960, gener). "La nova història", *Serra d'Or* (any II, núm. 1, pàg. 2-4).

D'aquí va derivar la seva concepció de l'obra literària, la qual veu com a resultat d'una suma de factors *individuals* –la biografia de l'autor, la seva capacitat imaginativa i creadora– i *col·lectius* – la conjuntura sociopolítica i les estructures econòmiques de l'època de l'escriptor; la condició social d'aquest i el medi on viu; la tradició històrica, cultural i lingüística de què parteix; els models literaris vigents, etc.

Aquesta consideració de la literatura –que ha mantingut al llarg de la seva trajectòria– es va traduir en una determinada concepció dels estudis literaris –que anirà matisant i perfilant en treballs successius–, els quals poden combinar, segons els períodes analitzats:

- La investigació historicosocial, que estudia la literatura com a producte de factors històrics (polítics, econòmics, etc.) i d'acord amb la societat on es produeix i la seva dialèctica de classes (això és, de les relacions entre si d'influència, tensió, etc.).
- La investigació més sociologicocultural, que estudia la literatura d'acord amb les diverses branques que integren la cultura de l'època, en els seus diferents nivells socials.
- I la investigació més literària, que estudia les obres com a productes, a més d'una dinàmica històrica (de factors polítics, socials, econòmics, etc.), d'una dinàmica pròpia, originada per la seva particular creació, per la naturalesa del material lingüístic, per l'evolució dels models de composició literària, etc.

Aquest enfocament nou que Molas donava als estudis literaris, en concret als de literatura moderna, el va dur a replantejar-se la història literària catalana tradicional i a intentar-la reformular amb una periodització i una terminologia que seguís els patrons de les històries d'altres literatures europees –per tal d'apropar, així, la nostra història literària a la d'una literatura "normal".

"Els esquemes vigents de la nostra cultura –escrivia Molas el 1965– foren elaborats al segle passat i, des d'aleshores, les rectificacions proposades han estat mínimes i, en el fons, poc substancials. Aquest conformisme crític fa que, avui, encara ens calgui operar amb elements que, a d'altres latituds de més tradició acadèmica i, en definitiva, de més densitat cultural, ja són del tot superats. Probablement, els grans períodes batejats per la tradició amb els noms de 'Decadència' i 'Renaixença', i a partir dels quals han estat bastides les teories més desbaratades, són els que caldria sotmetre a una més severa i ràpida revisió."

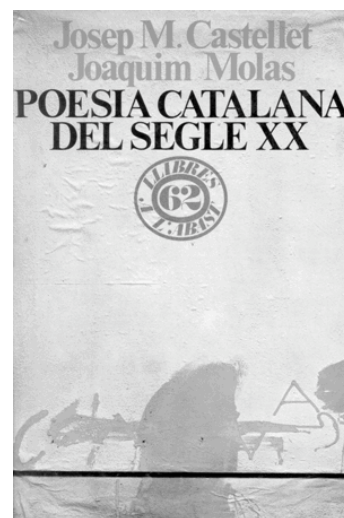
J. Molas (1975). "La cultura catalana a l'Europa cincentista". A: *Lectures crítiques* (text original de 1965, pàg. 9). Barcelona: Edicions 62.

Molas era del tot conscient dels buits que hi havia quant a l'estudi de la literatura catalana compresa entre els segles XVI i XX –en contrast amb la de l'edat mitjana, que comptava amb tota la tradició de Milà, els dos Rubió, Riquer, etc.– i, sobretot, respecte als segles XIX i XX. D'una banda, doncs, es va lliurar a la recerca de textos per biblioteques i arxius –per a continuar, així, el gran "repertori" que Rubió i Lluch reclamava per a la nostra historiografia. I, d'altra banda, en començà a assajar panoràmiques, inicialment sobre la producció vuitcentista, aplicant-t'hi la nova metodologia sociològica i marxista i replantejant-ne els esquemes vigents; per exemple, en els apartats de "Corrents literaris" d'obres com *Un segle de vida catalana 1814-1930* (dirigida per Ferran Soldevila el 1961) –on, per exemple, refusa d'emprar el concepte tradicional de *Renaixença*– o en els pròlegs a les antologies de *Poesia catalana romàntica* (1965) i *Poesia catalana de la Restauració* (1966) –on matisa la seva visió. I, quant als segles XVI-XVIII, a articles com "La cultura catalana a l'Europa cincentista" (1965) i al pròleg a l'antologia *Poesia neoclàssica i pre-romàntica* (1968) –per bé que cal també destacar les investigacions que, sobre la literatura setcentista, duia a terme Jordi Carbonell (deixeble de Rubió i Balaguer) ja des de l'inici dels anys seixanta i durant els setanta.

El Diccionari de la literatura catalana i la revista *Els Marges*

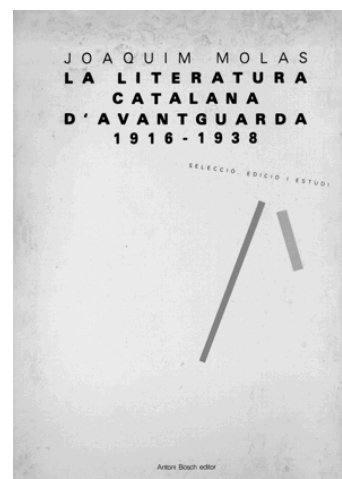
Una de les primeres grans empreses de Joaquim Molas, en col·laboració amb Josep Masot i Muntaner, encaminada a normalitzar i posar al dia la nostra literatura i els seus estudis, va ser la redacció, amb diversos col·laboradors, del *Diccionari de la literatura catalana* (Barcelona: Edicions 62, 1979), on s'inventarien tots els autors, gèneres i períodes literaris, i també les principals revistes i institucions literarioculturals, i fins un bon nombre de conceptes teoricocrítics. Uns anys abans, el 1974, Molas havia fundat, també en col·laboració, la revista *Els Marges*, especialitzada en llengua i literatura, que encara avui és una destacada plataforma dels estudis literaris catalans.

Respecte a la literatura contemporània, Molas en començà a esbossar el panorama en l'antologia comentada *Poesia catalana del segle XX* (1963, en col·laboració amb Josep M. Castellet) i en el llibret *Literatura de postguerra* (1966); un panorama que alhora, però, esdevenia la proposta d'un model per a la creació literària llavors actual: l'anomenat *realisme històric*, que propugnava una literatura compromesa amb la realitat social. Aquesta proposta, al marge del seu rerefons ideològic (la militància política d'esquerrès), cal entendre-la com una derivació de la faceta de Molas com a crític –influint per Carles Riba–, que molt sovint combinava amb la d'historiador i que el duia, partint de la seva concepció de la literatura, a analitzar i valorar les obres, i, alhora, a intentar-ne orientar la creació i el públic.



A partir dels anys setanta, alhora que atenuava els plantejaments de caire marxista, Molas va anar eixamplant els seus camps d'estudi –sense abandonar els anteriors–: a banda d'algunes incursions en el modernisme des de pressupòsits ideològics (quan encara n'era vigent la visió parcial heretada del noucentisme), es va dedicar especialment a Verdaguer (sota l'influx de Josep M. Casacuberta), a la cultura popular (àmbit que havia estat molt desatès i que per a Molas constitueix una part fonamental i indestruïble del panorama cultural i literari d'una època) i a les avantguardes (fins llavors no estudiades seriosament i sobre les quals publicà l'antologia *La literatura catalana d'avantguarda 1916-1938*, de 1983, al pròleg de la qual presenta la primera sistematització completa de les seves diverses tendències).

Les antologies han estat, certament, un dels mitjans de què més s'ha servit Molas en els seus treballs historiogràfics i crítics: d'una banda (i al marge de les raons editorials de fàcil comercialització), perquè li oferia la possibilitat de divulgar obres i textos fins llavors inèdits o poc coneguts (o no aplegats); i, d'altra banda, perquè, atesa la urgència de començar a tenir visions noves de conjunt dels períodes moderns de la nostra història literària, l'extensió limitada dels pròlegs li permetia de fer-ne un primer esbós, a tall d'hipòtesi de treball sobre una època o un corrent, amb la confiança que, si no ell mateix, altres investigadors la desenvoluparien i completarien.



I aquí sorgeix un altre punt de comparació entre els papers cabdals de Molas i Rubió i Lluch dins la historiografia literària catalana: tots dos, en un moment de la seva trajectòria, conscients de la magnitud de la tasca que s'havia de fer, van concebre les respectives empreses com un projecte col·lectiu, en el qual involucraren, sobretot mitjançant la docència, tot de joves investigadors. Inicialment als EUC, posteriorment a la Universitat Autònoma i, després, a la de Barcelona (des de 1982), Molas va anar formant estudiosos de la literatura i els encaminà cap a diferents camps de la nostra història literària, principalment els menys investigats, a fi que en fessin el tema de les seves tesis doctorals. Un dels resultats d'aquest projecte col·lectiu van ser els cinc darrers volums de la *Història de la literatura catalana*, de Riquer, Comas i, ara, Molas (com a director i, en part, redactor), apareguts entre 1986 i 1988.

Fins a vint-i-un estudiosos van col·laborar amb l'historiador en la realització d'aquests cinc volums, dels quals va ser mestre de la majoria, a més de director de bona part de les seves tesis doctorals. De fet, una síntesi o un extracte del tema de les tesis, o una primera versió o avanç del seu contingut, van constituir, sovint, les contribucions d'aquests investigadors a la *Història*. L'elaboració col·lectiva, amb tot, va comportar que cadascun d'ells, malgrat un pla general previ, seguís una metodologia i uns criteris propis, que provoquen una certa manca d'uniformitat i de coherència entre els diferents capítols, per bé que molts són aprofundits i, en general, s'hi fa un bon ús de la bibliografia llavors disponible (com queda reflectit en l'abundant anotació).

L'ordenació i estructuració de la matèria dels volums va ser feta seguint diverses pautes, de les quals només algunes coincideixen amb les dels volums anteriors. Així, constitueixen capítols independents:

- Els grans: Renaixença, modernisme, noucentisme.
- Els moviments estrictament literaris o artístics: romanticisme, realisme, naturalisme, els diferents corrents avantguardistes.
- Les grans personalitats literàries: Verdaguer, Maragall, Rusiñol, Víctor Català, Carner, Riba, Foix, Sagarra, Pla, Espriu, Villalonga, Rodoreda (per bé que en subapartats d'altres capítols es tracta dels autors secundaris i fins dels menors, en un intent d'exhaustivitat).
- Els gèneres en una època o un moviment concrets: la poesia entre 1859 i 1880, la novel·la modernista, la poesia postsimbolista, els diferents gèneres a la postguerra, etc. (a vegades, combinant, dins un mateix capítol, una figura rellevant amb un gènere, com en el cas d'"Àngel Guimerà i el teatre del seu temps", etc.).

Nota

Els redactors dels cinc darrers volums de la *Història de la literatura catalana* són Enric Cassany, Xavier Fàbregas, Manuel Jorba, Antònia Tayadella, Jordi Castellanos, Enric Gallén, Joan Lluís Marfany, Josep Massot, Enric Bou, Manuel Carbonell, Marina Gustà, Josep Murgades, Enric Sullà, Carme Arnau, Manuel Llanas, Albert Manent, Jaume Medina, Carles Miralles, Ramon Pinyol, Maria Campillo i Teresa Rovira, a més del mateix Joaquim Molas. a són Enric Cassany, Xavier Fàbregas, Manuel Jorba, Antònia Tayadella, Jordi Castellanos, Enric Gallén, Joan Lluís Marfany, Josep Massot, Enric Bou, Manuel Carbonell, Marina Gustà, Josep Murgades, Enric Sullà, Carme Arnau, Manuel Llanas, Albert Manent, Jaume Medina, Carles Miralles, Ramon Pinyol, Maria Campillo i Teresa Rovira, a més del mateix Joaquim Molas.

A diferència de Rubió i Balaguer, i en consonància amb Riquer, aquests darrers volums de la *Història* dirigits per Joaquim Molas sols s'ocupen d'obres estrictament *literàries* (i no de qualsevol manifestació cultural escrita), això és, de textos en què el llenguatge, a més de mitjà d'expressió, esdevé objecte d'elaboració estètica. La concepció sociològica de la literatura (i de la cultura) que té Molas, d'altra banda, el va dur a incloure capítols sobre alguns àmbits literaris que fins aleshores gairebé no havien aparegut en les històries literàries, com els que tracten de la literatura popular i de consum (incloent-hi, per exemple, la novel·la de fulletó i la novel·la rosa), la literatura infantil i juvenil, el periodisme i l'assaig, i la mateixa història literària i la crítica.

El resultat són un seguit de monografies diverses, enllaçades cronològicament (com en el cas dels volums anteriors), que donen una panoràmica completa i ordenada de la literatura catalana del segle XIX i XX, per bé que vista en grans blocs més o menys independents (la qual cosa no permet sempre d'apreciar-ne les transicions) i des de diferents perspectives. Certament, els volums presenten diverses insuficiències (en el tractament de certs autors i algun moviment) i interpretacions i valoracions discutibles. Però totes les mancances i tots els errors no lleven als volums el seu alt valor, més encara tenint en compte les circumstàncies i l'època de la seva redacció, quan encara no es disposava d'una mínima bibliografia competent sobre molts temes.

Fins avui, doncs, el conjunt dels onze volums de la *Història de la literatura catalana* de Riquer-Comas-Molas constitueix l'obra més vasta i ambiciosa de la nostra historiografia. Amb tot, cal assenyalar, també, l'existència d'una altra gran història general de les nostres lletres, per bé que de molta menys extensió i ambició, que va aparèixer just abans de la publicació dels cinc darrers volums d'aquella: la *Història de la literatura catalana* (1984-1985), en tres grans volums, dirigida per Joan Manuel Prado i Francesc Vallverdú.

El format inicial d'aquesta *Història* havia estat el de fascicles lliurats pel diari *Avui*. L'obra, doncs, va ser concebuda amb un propòsit de divulgació i s'adreçava al públic general. En la seva realització, amb tot, va superar aquest objectiu. Els seus tres volums, amb gran quantitat d'il·lustracions, estan igualment integrats per un conjunt de monografies de diversos especialistes, la majoria (llavors) joves professors a diferents universitats i instituts, amb molts doctors i llicenciats sorgits de les darreres promocions universitàries (bastants dels quals col·laboraran després a la *Història* de Joaquim Molas).

Dos dels tres volums estan dedicats a la literatura del segle XX, mentre que el primer repassa la producció dels orígens fins al segle XIX (amb l'evident desproporció que això comporta en una història general). Les monografies s'articulen al voltant de gèneres i grans autors, a més d'algun capítol dedicat a grans moviments (modernisme, noucentisme i avantguarda). Desproveïts d'anotació i amb l'aparat bibliogràfic reduït a una bibliografia essencial (que acostuma a recollir les darreres aportacions), els diversos capítols monogràfics són, amb

Els redactors de la *Història* de Prado i Vallverdú

Teresa Pinyol, Lola Badia, Ramon Pinyol, Isabel Grifoll, Xavier Renedo, Jordi Roca, Anton Espadaler, Manuel Llanas, Llorenç Soldevila, Josep Murgades, Albert Rossich, Josep Borrell, Jesús F. Massip, Margalida Tomàs, Xavier Fàbregas, Enric Cassany, Antònia Tayadella, Glòria Casals, Enric Bou, Anna Dodas, Núria Nardi, M. Lluïsa Julià, Esther Centelles, Iolanda Pelegrí, Marina Gustà, Alfred Sargatal, Enric Sullà, Manuel Carbonell, Carme Arnau, Maria Campillo, Enric Gallén, Lluís Calderer, Pilar Rahola, Pere Farrés, Jaume Aulet, Marcel Ortín, Teresa Muñoz, Teresa Rovira.

tot, treballs competents, que aconsegueixen d'oferir una visió prou completa dels principals autors i obres, i, almenys quant al segle XX, una panoràmica bona i objectiva del conjunt de la producció literària catalana.

Els esquemes historiogràfics sobre els quals es vertebrava aquesta obra són semblants als que guiaran la *Història* de Molas, per bé que en alguns casos s'hi fa un plantejament de classificació diferent (per exemple, respecte a la poesia i el teatre de postguerra). I és que, de fet, tots els esquemes continuen en revisió constant, com Joaquim Molas sempre ha remarcat. I aquesta revisió es va fent a partir dels diversos estudis que, any rere any, es van publicant: sobre períodes, corrents, autors i obres, tant de la literatura produïda a Catalunya com al País Valencià, les Illes, la Catalunya Nord, la Franja de Ponent i l'Alguer. I igualment s'aniran replantejant seguint els pressupòsits teòrics i metodològics nous que vagin sorgint, perquè la historiografia és una ciència que evoluciona d'acord amb imperatius de cada època i de cada país.

4. Alguns manuals d'història literària a partir dels anys cinquanta

A banda de les grans històries de la literatura catalana, com la de Rubió i Balaguer o la de Riquer-Comas-Molas, de la postguerra ençà han anat apareixent diversos manuals d'història literària catalana. El primer va ser el breu *Resumen de literatura catalana* (1947), de Martí de Riquer. I fins set anys després no se'n va publicar un en català, ja de més extensió: la *Història de la literatura catalana*, de Joan Ruiz i Calonja (n. 19??), editada el 1954.

4.1. La *Història* de Joan Ruiz i Calonja

Col·laborador de Rubió i Balaguer a la secció de Literatura Catalana del CSIC (Consejo Superior de Investigaciones Científicas), Ruiz i Calonja es va dedicar sobretot a la literatura quatrecentista i a l'humanisme. Sense voluntat d'aportar noves descobertes ni nous plantejaments a la historiografia literària, sinó una posada al dia de les seves recerques, va concebre la seva *Història* com una iniciació a la literatura catalana, amb la voluntat que alhora fos:

- un tractat de divulgació, per la qual cosa inclou una bona selecció de fragments de textos literaris, a tall d'antologia;
- un llibre de consulta, en tant que dins el discurs historicoliterari es fa un inventari dels principals autors i obres;
- i un manual didàctic, que presenta una clara estructuració per grans períodes i per gèneres.

Malgrat les objeccions que es poden fer a la seva massa esquemàtica ordenació i a totes les deficiències i llacunes que presenta (principalment quant a la literatura moderna i contemporània, encara mancada d'estudis monogràfics als anys cinquanta, excepte els treballs de Rubió i Balaguer sobre els segles XVI-XVIII), la *Història* de Ruiz i Calonja complia perfectament amb el seu propòsit d'obra didàctica i de divulgació, i era un manual competent pel fet de ser fruit de força lectures directes dels textos, per la posada al dia de la bibliografia existent i per la claredat de l'exposició.

Aquesta obra de 1954, en tant que panorama general de la literatura catalana, va ser l'única a l'abast fins al final dels anys setanta. En l'endemig, i al marge dels vuit volums de Manuel de Montoliu sobre *Les grans personalitats de la literatura catalana* (1957-1962), s'hi troben històries parcials de les nostres lle-

Lectura recomanada

A l'article de C. Romero Muñoz (1983). "Breve historia de las historias de la literatura catalana", trobareu ressenyats, cronològicament, tots els manuals d'història de la literatura catalana apareguts al segle XX.

tres o certes aportacions concretes, en les quals ja comencen a tenir un paper destacat Martí de Riquer i Joaquim Molas. Aquest últim, per exemple, intervé, amb estudiosos com Josep Romeu i Figueras, en els capítols dedicats als "Corrents literaris" dels dos volums d'*Un segle de vida catalana 1814-1930*, dirigits per Ferran Soldevila i publicats el 1961. Molas i Romeu (investigador que ha destacat en l'estudi de la literatura popular) van ser, a més, els autors del manual, en quatre petits llibres, de *Literatura catalana antiga*, editats entre 1961 i 1964. Aquest darrer any és, justament, el de l'aparició de la gran *Història de la literatura catalana* de Riquer, que s'ocupa de la literatura medieval fins al segle XVII; obra de la qual l'historiador n'oferia una síntesi útil, tractant fins al segle XV, en el llibre *Literatura catalana medieval*, de 1972. I just un any abans es va publicar el primer manual centrat en la literatura del segle XX: la *Literatura catalana contemporània*, del valencià Joan Fuster.

4.2. *Literatura catalana contemporània, de Joan Fuster*

Poeta, periodista, assagista i, fonamentalment, intel·lectual, Joan Fuster (1922-1992) es va dedicar, també, als estudis literaris i culturals, i se centrà inicialment, als anys cinquanta i seixanta, en autors valencians medievals (Roig, March, Corella, etc.), i durant els seixanta i setanta, en els segles de la Decadència, a més de tractar, en l'endemig, alguns autors contemporanis (com Salvat, Pla i Espriu). Si bé Fuster s'aparta de la recerca erudita basada en l'exactitud de les dades i l'exhaustivitat bibliogràfica, en cap cas tots aquests treballs estan mancats de rigor i de la deguda documentació sobre les èpoques i els autors estudiats. D'una banda, no són obra d'un historiador o un crític, sinó d'un *lector* voraç, cultivat i perspicaç; i, de l'altra, constitueixen, més que monografies, *assajos*, és a dir: reflexions i interpretacions, sobre la base d'una bona informació, guiades per la intuïció i l'experiència personal (amb un cert grau de subjectivitat).

Igualment pot ser considerada obra d'un *lector* i un *assaig* l'obra *Literatura catalana contemporània*, que publicà el 1971 (i que, inicialment, havia de formar part del volum dedicat al segle XX de la *Historia general de las literaturas hispánicas* de Díaz-Plaja, complementant-hi els estudis de Jordi Rubió).

En el disseny d'oferir, per primer cop, un panorama de la literatura des del final del segle passat fins a l'actualitat (amb totes les mancances bibliogràfiques que hi havia), Fuster va concebre la seva obra com un manual –només en la forma–, que dividí en tres grans blocs: "La fi de segle (1890-1910)", que correspondria al modernisme; "La plenitud del Nou-cents (1911-1931), sobre el noucentisme i la seva posterior influència, i "Uns anys decisius (1931-1961)". Aquest darrer i atípic bloc obeeix al fet que l'autor classifica els escriptors per generacions (un tipus de classificació sempre problemàtic) i això el duu a integrar-hi els que havien nascut al voltant de la segona dècada de segle, la majoria dels quals

donaran a llum la seva obra principalment en la postguerra, per bé que molts ja havien publicat abans del 1939. Una generació que és justament la seva i amb la qual Fuster tanca el panorama que ofereix de la literatura contemporània sense referir-se a autors més joves.

Dins de cada bloc, dedica apartats a grans autors i a gèneres (incloent-hi l'assaig, la crítica i la història literàries, el periodisme, la ciència i la filosofia etc.), a més d'altres que tracten sobre la situació política, social, lingüística, etc., de l'època, amb l'objecte de caracteritzar i contextualitzar els diferents "moviments". Fuster construeix, així, un discurs historicoliterari, en forma d'assaig, on combina l'exposició de dades amb valoracions personals, sempre intel·ligents i agudes (i, ben sovint, objecte de discussió posterior).

Quant a l'estructuració dels primers blocs al voltant dels dos grans "moviments" (modernisme i noucentisme), la va condicionar la forma de manual, en cercar la claredat més gran possible en el panorama ofert; però Fuster s'hi va subjectar d'una manera massa rígida, fins al punt que el mateix esquema a l'últim el va encotillar i es va veure obligat a encabir dins els límits d'aquells grans "moviments" autors que, de fet, difícilment s'hi adequen –com, d'altra banda, el mateix assagista sovint reconeix.

En la visió d'aquests "moviments", a més, va seguir les valoracions tradicionals de l'escassa història literària contemporània que hi havia aleshores: manté la visió tòpica del modernisme i la de la dràstica oposició entre aquest "moviment" i el noucentisme; insisteix en certs clixés noucentistes, i encunya el concepte problemàtic de *neonoucentisme* per tal d'intentar explicar part del variat panorama literari dels anys vint i trenta. Amb tot, en molts moments, Fuster aconsegueix de desfer-se d'aquestes inèrcies interpretatives i, gràcies a la seva intuïció i perspicàcia en la consideració d'èpoques i autors literaris –per la seva condició de gran lector–, "obre esquerdes fatals en els esquemes interpretatius i classificadors que, d'altra banda, ha acceptat d'entrada i que mai no arriba a posar explícitament en dubte" (Marfany, 1973, pàg. 89). Tot i que no arriba a seguir-les, doncs, Fuster obre noves vies per tal d'entendre molts aspectes de la literatura contemporània –aspectes que han desenvolupat els estudis actuals i més documentats sobre el nostre segle XX literari–; i és això, a més del seu inconfusible estil, les penetrants caracteritzacions que fa de molts escriptors (fruit de la lectura directa dels seus textos) i els judicis personals que l'obra conté, el que fa que encara avui conservi el seu valor.

També va contribuir a la seva valoració el fet que va caldre esperar gairebé trenta anys perquè aparegués una obra de temàtica semblant: el volum del mateix títol, *Literatura catalana contemporània*, publicat, sota la coordinació de Glòria Bordons i Jaume Subirana, per Ediuoc i Edicions Proa el 1999. Amb tot, és un llibre molt diferent al de Fuster: d'una banda, perquè és el resultat de la col·laboració de cinquanta-un especialistes; d'altra banda, perquè comprèn des del segle XIX fins a la producció més recent dels anys noranta (per bé que amb la desproporció que la literatura vuitcentista ocupi només cinquanta de les

Lectura recomanada

J.L. Marfany (1973). "Reflexions sobre Modernisme i Noucentisme". *Els Marges* (núm. 1, pàg. 49-71); article reproduït, només en la part més extensa que tracta sobre el moviment modernista, amb el títol "Una visió recent del Modernisme". A: *Aspectes del Modernisme*. Barcelona: Curial (1975, pàg. 61-96).

més de quatre-centes pàgines del volum); i, finalment, per la seva estructuració en un seguit de monografies breus (desiguals a causa de la varietat dels autors), dividides per blocs de períodes cronològics (excepte per a alguns moviments, com el modernista i el noucentista) i amb apartats dedicats majoritàriament als grans autors, però també a gèneres, a visions generals de les diferents èpoques i a aspectes diversos de la realitat literariocultural. Sense ser, doncs, pròpiament una *història*, el llibre ofereix, bo i seguint els esquemes historicoliteraris vigents, un interessant i variat, per bé que fragmentari, panorama de la literatura contemporània, amb el valor afegit d'aportar una visió general de les tendències literàries del darrer quart del segle XX.

4.3. *Literatura catalana, de Carbonell, Espadaler, Llovet, Tayadella*

Tornant a l'època del llibre de Fuster, els anys setanta, cal consignar com a moments clau el de la fi del franquisme i el de l'aprovació de la Constitució espanyola de 1978, amb la progressiva normalització de l'ensenyament en les llengües pròpies de les anomenades *comunitats autònomes*, cosa que es va traduir en la demanda de manuals escolars, incloent-hi els de literatura.

Alhora, també van sorgir altres llibres de síntesi, en forma de manual de divulgació, adreçats a un públic més general, que prenen el relleu del ja desfasat de Ruiz de Calonja. Per exemple, la *Literatura catalana. Dels inicis als nostres dies* (1979), d'**Antoni Carbonell, Anton M. Espadaler, Jordi Llovet i Antònia Tayadella**, llavors joves col·laboradors d'Antoni Comas a la Universitat de Barcelona. Un volum la bona acollida del qual va motivar una edició nova, corregida i augmentada, el 1980 (i una altra el 1981).

Estructurada seguint la divisió tradicional de grans períodes (edat mitjana, Decadència, Renaixença, segle XX), aquesta obra pretén d'oferir un panorama sintètic de tota la producció literària catalana a partir d'una tria dels escriptors i els textos considerats més representatius de cada època, tendència i gènere (principalment, del darrer període, que ocupa la meitat del volum). No es presenta, doncs, com una *història literària*, per bé que no deixa d'aproximar-s'hi pel fet que, al costat del tractament concret d'autors i obres, dóna molta importància a les visions de conjunt sobre períodes i corrents literaris, i a la seva contextualització històrica i fins dins el panorama literari europeu. Aquestes visions i contextualitzacions generals són un dels principals valors del manual, i també el rigor amb què està fet –malgrat certes inevitables mancances i desigualtats– i la presa en consideració de bona part de la darrera bibliografia sobre cada tema.

4.4. La *Síntesi* de Jaume Vidal Alcover

L'any següent, el 1980, va aparèixer una altra obra de síntesi adreçada al públic general, amb el títol, precisament, de *Síntesi d'història de la literatura catalana* (en dos volums), escrita pel manacorí Jaume Vidal Alcover. El mateix autor declara, en el pròleg, que el seu manual "no ve a omplir cap dels possibles buits [en la història de la literatura catalana] ni suposa tampoc cap innovació metodològica", i que el seu propòsit és de fornir "una informació bàsica sobre els principals autors, escoles, èpoques, etc.", a més d'incitar a la lectura; i no dubta, tot seguit, a enumerar les diferents històries i els diversos manuals historiogràfics en els quals basa el seu. Aquests limitats propòsits (no sempre acomplerts, d'altra banda) fan que, des del punt de vista de la historiografia literària catalana, el primer volum, dedicat a la literatura antiga fins al segle XVIII, amb l'excepció d'alguns apartats (sobre obres o autors concrets), tingui un valor escàs (menys encara si es té en compte que no pren en consideració la darrera bibliografia apareguda).

El segon volum, en canvi, dedicat a la literatura des de la Renaixença fins als anys setanta és més apreciable: d'una banda, perquè Vidal Alcover parteix d'un coneixement més directe de la producció (amb llacunes, però, i basant-se sobretot en el manual de Joan Fuster –a vegades per a contradir-lo–, sense tenir en compte altres estudis recents), i, d'altra banda, perquè conté certes intuïcions i valoracions personals destacades (per bé que amb d'altres d'excessivament parcials i polèmiques).

Ja al llarg dels anys noranta s'han publicat, encara, altres manuals, la majoria, però, adreçats a l'ensenyament secundari (des de la *Història de la literatura catalana* d'Anton M. Espadaler, editada per Barcanova, fins a la col·lectiva *Breu història de la literatura catalana* d'Edicions de la Magrana), sense que n'hagi aparegut cap que representi una veritable aportació a la historiografia o que, si més no, tingui valor com a contribució personal d'un autor concret.

Jaume Vidal Alcover

Dos anys abans de la *Síntesi*, Vidal Alcover publicà un petit volum titulat *Trets fonamentals de la literatura*, amb el qual intentava de definir les característiques i el "caràcter" de la literatura catalana (seguint la petja dels assajos anteriors de Cambouliu, Rubió i Lluchi Nicolau d'Olwer). L'obra, però, és una síntesi apressada, molt més fruit de la reflexió i la valoració personals, i de la voluntat de polèmica, que no de l'estudi.

Resum

Els estudis d'erudits del segle XVIII com Antoni de Capmany van ser el primer pas cap a la recuperació de la nostra memòria històrica després del 1714. D'ells arrenca, també, el desvetllament d'una consciència lingüística, a la qual van contribuir entitats com la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. D'aquí van sorgir els primers intents d'historiar la llengua i, consegüentment, la literatura catalanes. Les *Recherches historiques sur la langue catalane* de Jaubert de Paçà (1824), el *Bosquejo histórico de la lengua y literatura catalana* de Magí Pers i Ramona (1850) i l'*Essai sur l'Histoire de la Littérature Catalane* de Francesc R. Cambouliu (1857), són els tres primers assajos, molt circumstancials, d'escriure una història de les nostres lletres.

Amb Manuel Milà i Fontanals, a mitjan segle XIX, s'inicia l'estudi ja metòdic i rigorós de la literatura catalana, alhora que se'n comença a introduir la docència en l'àmbit universitari. Les seves investigacions sobre trobadors i poetes medievals són la primera pedra sòlida de la historiografia literària catalana. Ell enceta l'anomenada *escola històrica*, continuada pel seu principal deixeble: Antoni Rubió i Lluch. Rubió, cap a l'inici del segle XX, esbossarà un pla d'estudi històric del conjunt de la nostra literatura i començarà a inventariar-la, tot donant forma a la disciplina de la historiografia literària catalana. Hi involucrarà joves investigadors, la majoria formats a les seves classes als Estudis Universitaris Catalans. Entre ells destacarà Nicolau d'Olwer, que, seguint el seu mestre, assajà una reinterpretació del procés de formació i desenvolupament de la nostra literatura al *Resum de literatura catalana* (1927).

Ja a la postguerra, Jordi Rubió i Balaguer prendrà el relleu del seu pare (amb qui havia col·laborat als anys vint i trenta) en el procés d'inventari i estudi de les nostres lletres, també formant deixebles nous en classes llavors clandestines. Propugnant estudis de caire sociocultural, va escriure la primera història general de les nostres lletres, on va divulgar part de la producció del període anomenat *Decadència*. Els estudis medievals, per la seva banda, prendran una definitiva embranzida amb la *Història de la literatura catalana* de Martí de Riquer (1964), historiador que va editar obres d'escriptors de l'edat mitjana, tot preparant el terreny a futurs medievalistes, que ell mateix va formar a la Universitat de Barcelona. La *Història* de Riquer serà continuada, quant al segle XVIII, per Antoni Comas, que donarà a conèixer molts materials, i quant als segles XIX i XX, per Joaquim Molas, que dirigirà el grup de joves investigadors que, amb ell, en seran redactors. Molas, inicialment professor a la Universitat Autònoma de Barcelona, va posar les bases de la sistematització i l'estudi de la literatura contemporània i plantejà una revisió de la dels segles XVI-XIX. A partir dels anys cinquanta, d'altra banda, aniran apareixent manuals d'història literària, alguns amb aportacions originals, com el de Joan Fuster de 1971.

Glossari

positivisme Característica de la filologia romànica moderna, basada en l'observació exacta i precisa de les dades i les lleis que les regeixen.

sociologia literària Corrent historiogràfic que parteix de la relació entre literatura i societat, situa els autors i els textos dins el seu context sociocultural, i considera les obres a partir dels factors de la seva producció, la seva distribució i el seu consum.

Sturm und Drang Grup d'escriptors alemanys que va sorgir cap a 1770 que rebutjaven el cànon neoclàssic imperant i propugnaven el culte a la personalitat, el sentiment i l'espontaneïtat.

Volksgeist L'esperit d'un poble o d'una nació.

Zeitgeist L'esperit del temps.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Massot i Muntaner, J. (1996). "La història de la literatura catalana als Països Catalans". A: *Escriptors i erudits contemporanis* (pàg. 273-281). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Molas, J. (1981). "Els estudis de literatura: L'Escola històrica". A: Diversos autors. *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura* (pàg. 155-159). Barcelona: L'Avenç.

Molas, J. (1984). "Sobre la periodització en les històries generals de la literatura catalana". A: *Symposium in honorem prof. M. de Riquer* (pàg. 257-276). Barcelona: Universitat de Barcelona / Quaderns Crema.

Romero Muñoz, C. (1983, setembre). "Breve historia de las historias de la literatura catalana". *Rassegna iberistica* (núm. 17, pàg. 3-34).

Rubió i Balaguer, J. (1984). "Preliminars". A: *Història de la literatura catalana* (vol. 1, pàg. 19-31). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Bibliografia complementària

Badia, L. (1994). "La Literatura catalana medieval vista per alguns erudits vuitcentistes". A: *Actes del Col·loqui internacional sobre la Renaixença* (vol. II, pàg. 9-16). Barcelona: Curial.

Creixell, L. (1992). "La Renaixença al Rosselló". A: *Actes del Col·loqui internacional sobre la Renaixença* (vol. I, pàg. 57-82). Barcelona: Curial.

Prat, E.; Vila, P. (1997). "F. Jaubert de Paçà i les seves *Recherches historiques sur la langue catalane* (1831)". A: *Actes del Col·loqui sobre el romanticisme* (pàg. 337-364). Vilanova i la Geltrú: Biblioteca-Museu Víctor Balaguer / Ajuntament de Vilanova i la Geltrú.

Rossich, A. (1994). "Decadència i Renaixença: una visió programàtica de la literatura catalana". A: *Actes del Col·loqui internacional sobre la Renaixença* (vol. II, pàg. 33-50). Barcelona: Curial.

Tomàs, M. (1979). "Notes sobre la Renaixença i els seus orígens". *Recerques* (núm. 1, pàg. 133-153).

L'escola històrica: Milà i Fontanals, Rubió i Lluch, Nicolau d'Olwer

Jorba, M. (1984). *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*. Barcelona: Curial.

Jorba, M. (1989). *L'obra crítica i erudita de Manuel Milà i Fontanals*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Jorba, M. (1992). *Manuel Milà i Fontanals, crític literari*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Molas, J. (1975). "Lluís Nicolau d'Olwer, historiador de la literatura catalana" (1963). A: *Lectures crítiques* (pàg. 69-77). Barcelona: Edicions 62.

Molas, J. (1985). "Milà i la Renaixença". A: *Celebració del Centenari de Manuel Milà i Fontanals (1818-1884)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

Nicolau d'Olwer, L. (1973). "El mestre Rubió i Lluch". A: *Caliu. Records de mestres i amics* (2a. ed., pàg. 31-71). Barcelona: Selecta.

Rubió i Balaguer, J. (1917). "De literatura catalana". *La Revista* (núm. III, pàg. 326-329, reproduït dins *Estudis de literatura catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, pàg. 51-62).

Rubió i Balaguer, J. (1973). "Nicolau d'Olwer, avui". A: L. Nicolau d'Olwer. *Caliu. Records de mestres i amics* (pàg. 5-11). Barcelona: Selecta.

Soldevila, F. (1963). "Vint-i-cinquè aniversari de la mort d'A. Rubió i Lluch". A: *Llibre de l'any 1962* (pàg. 60-61). Barcelona: Alcides.

Les grans històries generals de la postguerra: Rubió i Balaguer, Riquer, Comas, Molas

Alonso Capdevila, H. (1995). "Diversitat i unitat en l'obra de Joaquim Molas". A: N. Perpinyà (ed.). *Lectures al Quadrat. Les arts crítiques de J. Molas, J.M. Castellet, J. Triadú i J. Fuster* (pàg. 21-86). Lleida: Pagès Editors i Universitat de Lleida.

Badia, L. (1983, juliol-agost). "Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982)". *L'Avenç* (núm. 62, pàg. 583-587).

Badia, L. (1989). "Martí de Riquer i la literatura catalana medieval", *Anthropos* (núm. 92, pàg. 28-30).

Bohigas, P. (1971). "Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana*". *Nueva Revista de Filología Hispánica* (vol. xx, núm. 1, pàg. 123-132).

Diversos autors (1996). *A Joaquim Molas*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Ferrer, A.L. (1974). "Consideracions sobre la història de la literatura setcentista" [sobre Antoni Comas]. *Els Marges* (núm. 2, pàg. 89-95).

Malé, J. (2000, febrer). "Jordi Rubió i Balaguer, molt més enllà del positivisme". *Revista de Catalunya* (núm. 148, pàg. 89-115).

Marco, J. (1983). "Martí de Riquer". A: *El modernisme literari i d'altres assaigs* (pàg. 286-299). Barcelona: Edhasa.

Marfany, J.L. (1993). "Historiador i crític". A: *Creació i crítica en la literatura catalana* (a cura d'E. Bou i R. Pla, pàg. 215-221). Barcelona: Universitat de Barcelona (el volum inclou també articles sobre Joaquim Molas de Manuel Jorba i Ricard Torrents).

Molas, J. (1975). "Jordi Rubió: actitud i mètode". A: *Lectures crítiques* (pàg. 78-82). Barcelona: Edicions 62.

Alguns manuals d'història literària a partir dels anys cinquanta

Marfany, J.L. (1973). "Reflexions sobre Modernisme i Noucentisme" [sobre Joan Fuster]. *Els Marges* (núm. 1, pàg. 49-71; reproduït parcialment dins *Aspectes del Modernisme*. Barcelona: Curial, 1975, pàg. 61-96).

Massot i Muntaner, J. (1980). *La literatura. De l'Edat Mitjana a la Renaixença (Trenta anys d'estudis sobre la llengua i la literatura catalanes [1950-1980])*. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Rubió i Balaguer, J. (1954). "Pròleg". A: J. Ruiz i Calonja. *Història de la literatura catalana* (pàg. XI-XVI; reproduït a J. Rubió i Balaguer. *Estudis de literatura catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, pàg. 63-72). Barcelona: Teide.

